Nr. 1—2. 1—15 Ianuarie 1914. Anul VIII.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIEAŢA BISERICEASCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTORI:
Dr. NICOLAE BĂLAN şi Dr. SILVIU DRAGOMIR.

CUPRINSUL:

Sibiiu, 1914.
Tipografia arhidiecezană.

Redacţia şi Administraţia:
SIBIIU, Strada Reissenfels Nr. 11.

Anul VIII. 1 Ianuarie — 15 Ianuarie, 1913. Nr. 1—2.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fil.

CU ÎNSUFLEȚIRE NOUĂ!

Cu numărul de față «Revista Teologică» trece pragul anului al optălea al existenței sale.

În decursul celor șapte ani de până acum, am avut să întimpinăm multe greutăți, mai ales de ordin material, pentrucă n'am primit sprijinul deplin al acelora, cărora ne-am adresat cu munca noastră. Abonați, ce e drept, am avut și avem destui, dar, chiar dintre ceice au primit revista ani de-arândul, prea puțini ș'au împlinit obligamentele materiale față de ea. Și cum noi alte resurse materiale, decât abonamentele, n'am avut, ne-am ales, din vina restanțelor neincassate, cu o considerabilă datorie la tipografie. De aici înainte însă, ne vom îngrijì mai mult și de partea financiară a revistei, ca să-i facem posibilă existența pe mai departe. Vom luà deci toate măsurile pentru a ne incassà pretensiunile. Sperăm, că preoțimea noastră, către care ne adresăm în primul rând, își va ști face datoria și nu va lăsà să apună singurul organ de cultură teologică, ce-l are. Aceasta o cere demnitatea și interesele culturale ale chemării preoțești! Astăzi, când și branșele inferioare își au organele lor, ar fi un atestat de paupertate spirituală pentru o preoțime, ca să nu aibă un organ de cultură teologică.

De aceea, în ciuda tuturor inconvenientelor materiale cu cari luptăm, suntem hotărîți să ne continuăm munca noastră spre folosul sufletesc al preoțimei și spre progresul bisericei noastre. Gândul de-a lăsà să înceteze acest organ, ni se păreà ca o dezertare dela postul nostru.

O mulțime de probleme religioase și bisericești așteaptă să fie discutate cu competență, ca soluțiile bune ce se vor găsi să pătrundă în conștiința bisericei celei vii și să o fructifice. Ochii preoțimei trebuie îndreptați spre principiile și problemele de vieață ale bisericei, ca, primind de acolo orientarea de lipsă, fiecare păstor de suflete să știe cum să-și plaseze însuflețirea și dragostea de muncă în realitatea vieții. Numai în acest chip se poate pornì o lucrare vie pentru trezirea unei mai intensive *vieți interne* bisericești.

Noi avem largi forme de organizație bisericească. Multora li se pare că, funcționând regulat întregul aparat al acestor forme de organizație, biserica noastră e la înălțimea chemării sale. Nu voim să facem pe nimeni să-și piardă o asemenea părere favorabilă; căci, privind desvoltarea bisericei noastre pe de-a'ntregul, într'adevăr ne găsim în progres, ce e drept, încet, dar continuu. Totuș nu e bine să ne lăsăm seduși numai de aparențe, fără să analizăm și aceeace se ascunde în dosul lor. Și dacă facem o asemenea analiză mai temeinică, privind vieața noastră bisericească în lumina principiilor evangheliei, vom găsì ușor, că sub formele ei largi de organizație se ascunde un fond destul de redus. *Acest* fond trebuie sporit, mai înainte decât oricare altul, căci în fondul creștinesc al vieții sale rezidă prosperitatea internă și tăria externă a bisericii. La sporirea acestui fond al vieții interne bisericești ne vom nizuì să contribuim în măsura posibilă și noi, arătând izvoarele și mijloacele prin cari el poate fi alimentat. Drept aceea, vom da o mai mare atențiune de cum am făcut-o până acum chestiunilor de actualitate din vieața noastră bisericească.

Făcând să între în conștiința fiecărui slujitor al Domnului problemele actuale de vieață ale bisericei, vom întărì *sentimentul de solidaritate a muncii* la care ne găsim cu toții. Acestui sentiment vom stăruì să i se dea și o expresie externă corespunzătoare, într'o *organizație a preoțimii*, menită să promoveze interesele superioare ale acesteia.

Nu vom pierde din vedere nici chestiunea mare și din ce în ce tot mai arzătoare a amplificării organismului nostru bisericesc, prin înființarea noilor episcopii, contemplate de nemuritorul mitropolit Șaguna. Deșì rezolvirea acestei chestiuni atârnă

şi dela factori externi, totuş terenul trebuie pregătit înainte de toate în însuş sânul bisericei. Când biserica va aveà *în sine* destulă putere ca să-şi complecteze edificiul ei, atunci şi factorii externi vor fi siliţi să se învoiască la aceasta.

Cum vedem, în situaţia bisericească de astăzi — noi avem multe de spus. Şi le vom spune, călăuziţi de aceeaş dragoste, care ne-a însufleţit şi până acum faţă de binele bisericii şi a poporului nostru.

Deci, cu Dumnezeu înainte!

Dr. Nicolae Bălan.

CONFLICTUL DINTRE VATICAN ŞI ZIARELE CATOLICE ITALIENE.

Din Roma vin veşti care arată că un conflict a luat naştere de curând între Vatican şi câteva ziare catolice din regatul Italiei şi că toată lumea de acolo discută cu mult interes asupra acestei chestiuni.

Partidul catolic italian are mai multe organe politice de publicitate, între care unele, precum *Corriere d'Italia* din Roma, *Avvenire d'Italia* din Bolonia, *Memento* din Turin, *Italia* din Milan şi altele, sunt foarte răspândite prin cercurile catolice şi clericale. O societate alcătuită în sânul partidului catolic a cumpărat cele mai însemnate din aceste ziare, şi astfel ele au acum o conducere unitară. In consiliul de administraţie al societăţii se află dintre cele mai însemnate personalităţi ale partidului catolic italian, atât laici cât şi clerici.

Toate ziarele care ţin de această societate sunt organizate în chip modern. Ele caută să fie cât mai mult şi mai bine informate, se ocupă de chestiunile literare, publicând dări de seamă, cultivă critica teatrală şi se deosebesc foarte mult prin aceasta de celelalte ziare catolice care, deobicei, sunt foarte plicticoase.

Pe terenul politic aceste ziare împărtăşesc idei, care nu sunt cele mărturisite în Vatican. Crezul lor politic cuprinde idei foarte largi şi foarte liberale. Ele nu se îngrozesc de loc de aşezarea capitalei italiene în Roma, se împacă bucuros cu faptul îndeplinit, şi patriotismul lor nu numai nu sufere nici o restricţiune, ci atinge chiar coarda naţionalismului. Tocmai aceste ziare, numite *ale trustului*, au manifestat în chipul cel mai călduros pentru cucerirea Tripolisului şi războiul din Africa.

Fără a greşì, aceste ziare pot fi socotite drept organe ale noului partid parlamentar catolic care, dela suirea lui Piu X pe tronul pontifical, a părăsit formula Vaticanului de a nu se amestecà în politica italiană şi care tinde a se constituì în Italia şi are dejà câţiva reprezentanţi în parlament. Acest partid se pune cu hotărîre pe terenul constituţional şi se învoeşte fără rezervă cu noua stare de lucruri, fără a mai face mare caz de drepturile şi pretensiunile Vaticanului.

Scaunul papal a arătat în diferite rânduri că el desaproabă cu totul diferitele năzuinţe care se împotrivesc în chip atât de deschis la instrucţiunile şi îndrumările pontificale. In sfârşit, în vremea din urmă papa a publicat o notă în *Acta Sanctae Sedis*, care e monitorul oficial al Vaticanului, prin care desaprobă toate ziarele «trustului» şi declară că ele nu sunt de loc în comuniune de idei cu Vaticanul.

Mare emoţiune pe urma acestei note, pentrucă ea loveà nu numai ziarele în chestiune, ci şi pe proprietarii şi inspiratorii lor care fac parte din grupul conducător al catolicismului italian.

Ziarele lovite astfel s'au grăbit să facă act de supunere. Dar lunga declaraţiune pe care au publicat-o n'a împăcat de loc Vaticanul. In esenţă ele spun următoarele: «Ne plecăm cu respect înaintea autorităţii religioase a Sfântului Scaun. Dar noi n'am avut niciodată pretenţiunea că suntem interpreţii gândurilor lui ori că am fi organele sale. Afirmăm însă fără restricţiune autonomia noastră în materie politică. Noi nu suntem ziarişti catolici, ci catolici ziarişti, ceeace e foarte deosebit, şi ca atare credem că trebuie să ne punem numai pe un teren italian şi naţional. Scaunul papal, putere internaţională, şi care are grija sufletelor din toate ţările, poate strigà după nişte revendicări. Noi însă primim unitatea italiană, aşa cum se găseşte ea alcătuită astăzi».

Se înţelege că o declaraţiune întovărăşită de o asemenea explicaţiune şi de astfel de rezerve n'a putut mulţămì pe papă. După cum spune *Osservatore romano*, printr'ânsa conflictul e mai degrabă aţâţat decât înlăturat. Totuşi Vaticanul a socotit mai îndemânatec şi mai înţelept să nu prea facă caz şi să ia act de cuvintele respectuoase către autoritatea bisericească, pronunţate de personagiile conducătoare ale societăţii ziarelor.

Papa va lăsà, deci, să trăiască ziarele catolice lovite. Dar de acum înainte se va ştì că aceste ziare nu exprimă de loc cugetarea Vaticanului şi că în anumite puncte se găsesc chiar în contrazicere formală cu instrucţiunile căpeteniei catolicismului.

Conflictul rămâne, deci, şi deşi pentru o clipă adormit, mai curând ori mai târziu tot va izbucnì.

*

De aci se constată că Roma papală departe de a se gândi la împărăţia lui Dumnezeu cea predicată de Isus Hristos, şi la îndrumarea oamenilor de a deveni fii ai acestei împărăţii prin cultivarea sufletului lor, se amestecă în lucruri cu totul pământeşti și ceeace e mai mult, în loc de a contribui la înfrăţirea oamenilor ea împiedecă de a se înfrăţi tocmai pe acei care doresc a se îmbrăţişà. Căci catolicii italieni, care au stat până acum despărţiţi de vieaţa politică, din cauza pretenţiunilor Vaticanului, care e supărat de când se află în Roma un rege italian, catolicii italieni, zic, care vor să se declare una în idea naţională cu ceialalţi fraţi ai lor de acelaşi neam şi limbă, sunt împiedecaţi de Vatican. Din cauza poftelor lui politice şi dorinţelor de dominaţiune pământească, el nu vreà să vadă pe catolici grupaţi împreună cu ceilalţi Italieni din regat în jurul aceloraşi interese naţionale şi ducând la un loc o politică de unificare şi mărire naţională.

Şi mai sânt de acei care spun că noi, Românii, mai degrabă am fi ajutaţi în realizarea intereselor noastre naţionale de Biserica romano-catolică decât de cea ortodoxă!...

Săracii... că scurt mai văd!...

Arhim. ***Scriban.***

F. Thomas.

CHESTIUNI VITALE.

XIII.

Se îngrijeşte Dumnezeu de noi?

Dumnezeul care se ascunde aici în lumea aceasta, pe care nu-l vedem, nu-l simţim, nu-l rugăm şi care ne aşteaptă la ieşire, nu e Dumnezeu ci o Joimărică. C. Secrétan.

Pentru mulţi a pune o asemenea întrebare, înseamnă să atentezi la cele mai scumpe convingeri ale lor: prezenţa şi influenţa lui Dumnezeu în vieaţa lor sunt atât de reale încât ar căděà într'un scepticism universal, dacă le-am clătinà această piatră unghiulară a edificiului lor religios. A! numai dacă toţi contemporanii noştri ar fi în starea aceasta! Din nenorocire mulţi şi-au perdut credinţa în Provedinţă. Şi în ţările noastre civilizate numărul celor care se îndoesc în această privinţă merge din ce în ce crescând.

Două cauze pot explicà acest fenomen trist. Prima n'ar fi oare abuzul făcut în veacurile trecute, şi chiar în veacul nostru, de credinţa în Provedinţa divină? Paul Janet, în cartea lui *Causes*

Finales, citează cuvintele lui Bernardin de Saint-Pierre, că pepenele a fost împărțit în felii de Creator, pentruca să fie mâncat în familie, pe când dovleacul fiind mai mare se poate mâncà cu vecinii! Acelaş scriitor observând că purecii se aruncă de obiceiu mai mult asupra colorilor albe, credeà că instinctul acesta li-a fost dat ca să-i putem prinde noi mai uşor! Un autor englez, Buckland, se întreabă de ce e mâncat mielul de lup şi răspunde că asta e o dovadă de bunătatea Provedinței, căci numai aşa poate scăpà de boală şi de bătrâneţe! Fénelon, de altă parte, credeà că apa mărilor a fost făcută pentru ca să «ţină acele clădiri uimitoare numite vase». De aci, ridiculizarea lui Voltaire, pe care o găsim într'unul din romanele lui: «Nasurile sunt făcute ca să purtăm lunete; deci trebuie să purtăm lunete».

A doua cauză, şi mai mare, de unde mi se pare că provine scepticismul atâtor contemporani de ai noştri, e desvoltarea extraordinară a ştiinţelor naturale. Savanţii descoperă zilnic legi admirabile. Aceste legi pot fi foarte bine expresiunea voinţei unui Creator, însă, sunt atât de înţelepte şi atât de stabile, încât trebuie să fie de ajuns spre a ţineà universul în rânduială, asigurându-i deplina desvoltare. Asemenea unui tren, universul nu poate ieşì din şinele pe care merge şi de aceea n'avem decât să-l lăsăm să meargă. Ceasornicul e prea bine făcut pentru ca să fie nevoie de intervenţia ceasornicarului. Altfel ceasornicarul e tot atât de desăvârşit ca şi opera lui. Noi ne lipsim de intervenirea unui Dumnezeu în lume, zic o mulţime de savanţi, şi prin asta nu stăm de loc mai rău. Concepţia noastră despre univers e mai ştiinţifică prin asta şi mai demnă de un Creator atotînţelept.

Eu cel dintâiu mă plec înaintea minunatelor descoperiri ale ştiinţei şi admit fără vreo greutate determinismul din lumea materială; asta nu mă împiedecă însă de a crede cu nu mai puţină siguranţă în intervenirea lui Dumnezeu în istoria omenirii şi a fiecărui om în particular. Şi spun sincer că nu înţeleg de ce, alături de puterea legislativă care formulează şi decretează legi, n'ar existà o altă putere tot atât de importantă, un fel de putere executivă care ar executà aceste legi, în acord cu cea dintâi. Orice guvernare bine rânduită are această putere îndoită: de ce tocmai guvernarea supremă ar face excepţie?

Dacă zicem că Dumnezeu nu poate intervenì în creaţiune, conştiinţa [1] protestează; căci pentru ea, a legà pe Dumnezeu înseamnă a-l negà. Când îi vorbim de un Dumnezeu, prins şi el în angrenajul fatal al lucrurilor, de un Dumnezeu înrolat şi el în

[1] Prin conştiinţă înţeleg, de sigur, conştiinţa mai mult sau mai puţin luminată de Evanghelie. Când vorbi[m] de conştiinţa morală adesea uităm că facem parte dintr'o societate care timp de atâtea veacuri a fost sub influenţa creştinismului şi care, prin chiar faptul acesta, a suferit schimbări care se datoresc numai Evangheliei.

determinismul universal, ea preferă mai degrabă să spună că nu există. Dealtfel aşa fac mulţi dintre savanţii despre care vorbirăm adineaori; sunt prea logici ca să n'ajungă la negarea sinceră şi îndrăzneaţă a creatorului. Ipoteza unui Dumnezeu, drept cauză primă a tot ce există li se pare din ce în ce mai şubredă, căci, dacă maşina lumii merge singură, ei nu înţeleg de ce nu s'ar fi făcut tot singură.

Insă, o repet, conştiinţa protestează împotriva acestor afirmaţiuni: mai întâi, conştiinţa universală, conştiinţa omenirii în general, care cere un Dumnezeu în care să se poată încrede, şi care să se îngrijească de tot ce o priveşte. Religiunile naturale au avut de scop să pună pe om în legătură cu Dumnezeu şi adesea lucrul acesta merge atât de departe încât Dumnezeul acesta se amestecă în toate împrejurările vieţii omului, chiar şi în cele mai mici amănunte. Aceasta e, o mărturisim, origina multor superstiţii absurde.

Dacă, în loc să mă adresez conştiinţei universale, îmi consult pe a mea aparte, mă găsesc în faţa unui fenomen, care nu se poate explicà fără intervenţia lui Dumnezeu. Să luăm o faptă pe care o pot săvârşi: dacă e bună, conştiinţa mă împinge spre ea chiar dacă interesul meu s'ar opune. Dacă e rea, *conştiinţa* caută să mă abată dela ea. Dupăce am făcut-o, simt o bucurie adâncă sau dimpotrivă o durere puternică, dupăcum am ascultat de conştiinţă sau nu, oricare ar fi de altfel urmările bune sau rele care vor rezultà de acì pentru mine. Mai mult: în mine şi în jurul meu văd prăbuşindu-se tot ce iubesc, pot să văd nimicindu-se toate proiectele mele, pot să privesc la ruina tuturor nădejdilor mele, pot să văd dispărând toate realităţile pământului, căci e o realitate pe care nimic n'o poate clintì şi anume faptul conştiinţei morale, care subsistă chiar dacă toate astea ar dispăreà. Astfel, de multeori, pe patul de moarte când tot sgomotul pământului încetează, un glas se aude în mijlocul tăcerii solemne, şi glasul acesta nu e altul decât al *conştiinţei* şi e cu atât mai puternic cu cât tăcerea e mai mare.

Poate omul să fie cât de civilizat, poate chiar să-şi bată joc de lumea morală şi să considere slabe părerile altuia, însă nu va izbutì niciodată să suprime fenomenul acesta al *conştiinţei*, care îi dă impresia foarte lămurită că o putere superioară îl stăpâneşte. Se simte ţinut parcă de o mână nevăzută care îl conduce în cutare direcţiune sau îl abate din alta; e o autoritate suverană de care trebuie să asculte fără discuţie. A discutà cu ea înseamnă un început de neascultare. Nici o autoritate pământească nu comandă în chip atât de poruncitor şi nu condamnă cu atâta neînduplecare. Asta e ceeace numesc filozofii sentimentul obliga-

ţiunii morale sau imperativul categoric. Cei mai mari dintre ei l-au recunoscut la toţi oamenii. Kant a mers până acolo încât şi-a reconstruit toată filozofia lui pe această bază. Dupăce a dărâmat succesiv toate concepţiunile spiritului omenesc, s'a oprit la fenomenul acesta al obligaţiunii morale, care i s'a părut inatacabil şi pe stânca aceasta a ridicat întregul edificiu al filozofiei sale.

Insă e cu neputinţă să explicăm cu raţiunea faptul conştiinţei morale, fără să afirmăm totodată şi intervenţia unei puteri spirituale, libere şi suverane, care nu e alta decât a lui Dumnezeu. Mâna aceasta pe care o simt pe mine, de care nu pot să scap orice aş face şi ori încotro aş apuca-o, glasul acesta care-mi vorbeşte cu atâta putere, cu atâta blândeţă, glasul acesta care mă urmăreşte pretutindeni, care mă înspăimântă când sunt singur, sau care, dimpotrivă, mă face nespus de fericit, trebuie să provină dela o fiinţă care vorbeşte şi lucrează. A pretinde că mâna şi glasul acesta n'aparţin nimănui, nu vin de nicăeri, ar fi să admitem un efect fără cauză, ceeace ştiinţa declară ca imposibil. Insă ştiinţa care merită numele acesta are ca principiu să constate toate faptele fără a omite vreunul, spre a le căută apoi explicarea. Ea şi-ar răsturnà principiul şi s'ar distruge singură, dacă ar trece în tăcere faptul cel mai universal şi cel mai central sub pretext că îi scapă cauza.

Fenomenul conştiinţei mi se pare deci că implică intervenţia suverană în vieaţa mea a unei fiinţe de care depind, căci nimeni altul afară de Dumnezeu, n'are drept să se amestece atât de mult în vieaţa mea, încât să controleze şi să judece totul: fiu al democraţiei, partizan înfocat al inviolabilităţii domiciliului şi al libertăţii, nu recunosc dreptul acesta decât Fiinţei supreme, fără care aş intrà imediat în neant.

Pot merge însă şi mai departe. Dacă, împins de conştiinţă încep să mă gândesc la Dumnezeul acesta, ajung la o concluzie identică şi mai precisă. Dumnezeul conştiinţei mele îmi apare înzestrat cu atribute care nu se pot înţelege fără Provedinţă. Dumnezeul acesta e sfânt: prin urmare El va combate răul pretutindeni unde îl va întâlnì, şi de altă parte va încurajà binele cu tot atâta purtare de grije. E înţelept: deci a conceput un plan pentru univers pe care trebuie să-l realizeze prin făpturile sale. Pentru asta trebuie să le conducă El însuş, deoarece făpturile nu-i cunosc planul. E puternic: deci poate să facă orice vreà, cel puţin atât cât îi îngădue înţelepciunea şi sfinţenia lui. In sfârşit, şi ca să nu lungim enumărările, Dumnezeu e iubire şi esenţa fiinţei lui e iubirea: însă atunci cum ar fi putut creà din nimic nişte făpturi chemate să-l iubească, pentruca apoi să le părăsească fără a fi cunoscut de ele? Un părinte, o mamă care n'ar fi nişte monştri, n'ar face

aşa ceva: cum ar puteà face Dumnezeu?... «O femeie, scrie Isaia, îşi uità ea oare de copilul pe care-l alăptează? Nu-i e milă ei de rodul pântecelui său? Chiar dacă l-ar uità, eu nu-l voiu uità, zice Domnul».

Nu, nu, Dumnezeu ori e Provedinţă, ori nu există. Şi universul, în totalitatea şi în părţile lui e un pian splendid la care un artist incomparabil cântă o melodie minunată. Treptat treptat, El îl aduce la o armonie desăvârşită spre a scoate din ea acorduri pe care muzica omenească ne poate face să le întrezărim numai în unele momente fugitive.

Dacă, de altă parte, conştiinţa mă îndeamnă să nu mă mai uit la Creator ci la creatură, mă găsesc în faţa unor fiinţe nespus de mici, nişte atomi imperceptibili, pierduţi pe un alt atom, pierdut şi el în mijlocul unei lumi solare care nu e decât un vârtej de praf în spaţiu! Aceste fiinţe nu ştiu nimic, nici de unde vin nici unde merg. Abià se cunosc pe ele însele şi ceeace ştiu nu le slujeşte decât să le ducă la constatarea marei lor ignoranţe. Esenţa acestor fiinţe chiar e dependenţa; ele n'au nimic în ele însele, nu sunt nimic, sau mai de grabă sunt nimic, deşi valoarea lor morală e foarte mare: Şi vreţi să ne faceţi să credem că un Dumnezeu înţelept şi bun, dupăce le-a aruncat în imensitatea spaţiului, le-a părăsit fără să se mai îngrijească de ele! Un copil născut de curând, uitat într'o parte oarecare şi lăsat fără ajutor n'ar fi cu nimic mai nenorocit. Niciodată conştiinţa nu va puteà admite o asemenea monstruozitate din partea Fiinţei care dimpotrivă ne porunceşte s'o respectăm şi s'o iubim ca pe un model desăvârşit.

Noroc că istoria acestor făpturi, atât de slabe şi dependente ne dovedeşte realitatea unei influenţe a lui Dumnezeu asupra lor. Mai întâi, istoria individuală: fac apel la cetitorii mai înaintaţi în vârstă. Majoritatea vor fi siliţi să mărturisească că o putere misterioasă a dat vieţii lor o direcţiune la care poate nici nu s'au gândit vreodată. In vieaţa lor au fost fapte şi împrejurări care, într'un moment dat, păreau că sunt negarea unui plan divin; în unele clipe totul păreà neînţeles şi învăluit în ceaţă: şi iată că mai târziu au fost siliţi să recunoască că totul fusese bine condus şi că tocmai acele puncte întunecoase ajunseseră în urmă cele mai luminoase. Ele erau ca nişte jaloane puse de-o mână nevăzută şi părintească spre a-i conduce pe drumul cel mai bun. Incet încet, au trebuit să recunoască că vieaţa lor seamănă cu o broderie cusută pe o canavà. La început desemnul nu erà lămurit, însă în urmă ceeace erà fără formă şi vag s'a precizat şi acolo unde dosul broderiei erà mai complicat şi mai încurcat, cusătura erà mai frumoasă şi mai armonioasă. Pe măsură ce înaintăm în

vieață, cuvântul întâmplare își pierde din importanța lui și întrezărim un plan care nu e altul decât planul lui Dumnezeu pentru fiecare individ. Atât sunt de exacte cuvintele lui Bossuet, ajunse aproape proverb azi: Omul propune și Dumnezeu dispune.

Insă ceeace e adevărat cu privire la individ e și mai adevărat cu privire la totalitatea indivizilor și a popoarelor. Cu toate aparențele contrare, omenirea urmează un plan pe care orice observator fără părtinire trebuie să-l recunoască. Un eveniment istoric, un fapt de amănunt[1] care într'un moment dat parecă e rezultatul întâmplării, cu timpul ajunge un fapt providențial de prima importanță. O ideie lansată într'o clipă oarecare și aproape neobservată, încet, încet ajunge o ideie conducătoare pentru un întreg period al istoriei. Sunt oameni necesari la un moment dat, înzestrați în cutare sau cutare fel, apărătorii unui principiu sau altul. La început rămân necunoscuți, și în urmă apar pregătiți pentru un scop anumit. Deasemenea, sunt popoare care se ivesc tocmai în momentul psihologic. Dacă ar fi venit mai curând sau mai târziu n'ar fi putut jucà rolul la care erau chemate.

Intr'o piesă de teatru, fiecare actor vine la un anumit moment, pentruca în urmă, când i s'a terminat rolul, să plece. *Istoria* iarăș e o scenă vastă pe care apar deodată, de unde și de ce nu se știe, personagiile necesare și simți foarte bine, că întâmplarea n'are ce căutà aci. Totul e urmarea unor legi înțelepte care descopăr un plan divin.

Vreți un exemplu? Gândiți-vă la rolul Elveției în lume: poziția ei în centrul Europei, istoria ei care e istoria celei mai vechi republici moderne, faptul că e compusă din state diferite cu limbi și de rase diferite, influența pe care a exercitat-o și o exercită din ce în ce mai mult azi ca birou central al multor opere internaționale. Tot ce privește Elveția pare providențial. S'a putut zice de ea că e o *humana confusio*, *divina Providentia gubernata*, o confuziune omenească guvernată de o Provedință divină. Ea apare ca un câmp de experiențe, de care mai curând sau mai târziu vor profità marile țări vecine, care nu râd de micimea ei teritorială. Micimea aceasta îi aduce mari servicii, permițându-i să facă încercări mai mult sau mai puțin fericite, care, pentru o națiune mare, ar puteà aveà cele mai rele urmări.

E posibil și chiar probabil, că într'o zi Europa, poate chiar omenirea întreagă se va organizà în felul Elveției. Totdeauna vor fi state diferite, dar fără bariere, în felul Confederației celor

---

[1] Știm rolul atribuit de V. Hugo ploii care a căzut în timpul nopții din ajunul bătăliei dela Waterloo. Ploaia aceasta întârziind sosirea unui corp al armatei franceze a dat victoria aliaților și a schimbat deodată mersul istoriei europene. Cunoaștem cuvintele înțepătoare ale lui Pascal cu privire la micul grăunte de nisip care a ucis pe Cromwell, și cele privitoare la nasul Cleopatrei: «Dacă nasul acesta ar fi fost mai scurt, toată fața pământului s'ar fi schimbat».

XXII de cantoane, fiecare ţară păstrându-şi autonomia, fiind unite între ele printr'o putere centrală. Atunci, dar numai atunci vom recunoaşte cu câtă înţelepciune a apropiat Creatorul diferite popoare unele de altele, popoare care în loc să se răsboiască, sunt chemate să se completeze unele pe altele, ca un corp format din membre diferite. Deviza Elveţiei: *Toţi pentru unul şi unul pentru toţi,* mai curând sau mai târziu va ajunge deviza omenirii, căci ea e rezumatul Evangheliei.

E un alt popor mai puţin număros, dar al cărui rol a fost în istorie mult mai important ca al Elveţiei; acesta e poporul evreu. Nu-i putem urmărì istoria pe care a avut-o în decursul veacurilor, fără a constatà o influenţă din partea lui Dumnezeu. El se poate numì poporul providenţial prin excelenţă. In el şi mai ales în reprezentantul lui cel mai renumit, Isus Hristos, se vede toată sforţarea acţiunii providenţiale. Cum se explică, fără aceasta din urmă, menţinerea acestui popor microscopic în mijlocul unor naţiuni mult mai mari ca el, într'o ţară care altădată erà centrul lumii, între cele trei continente: Asia, Africa şi Europa pe drumul popoarelor vechi? Cum putem pricepe mai ales evenimentele care au precedat venirea lui Hristos pe pământ şi care au pregătit această venire? Când a apărut Hristos, erà momentul psihologic, care trebuià să-i permită să aibă maximul de influenţă în lume. Limba greacă, răspândită pretutindeni după cuceririle lui Alexandru, aveà să uşureze extraordinar de mult predica apostolilor. Imperiul roman aproape îşi terminase cuceririle, dărâmând, fără să ştie de ce, toate barierele care despărţeau popoarele între ele, fapt care dedese călătoriilor o extensiune extraordinară, asigurând cetăţenilor romani o siguranţă deplină pretutindeni pe unde mergeau.[1] Ştim de cât de mare folos a fost unui om ca Sf. Ap. Paul titlul lui de cetăţean roman. In fine, cu venirea împăratului August începuse o eră de pace. Templul lui Ianus, pururea deschis până acì, se închisese în semn că pretutindeni e pace.

Inainte de Hristos totul i-a pregătit venirea. După El totul porneşte mai mult sau mai puţin dela El. Soarele lumii morale, El luminează rând pe rând pe toate popoarele care consimt să graviteze în jurul lui, lăsând în întunerec pe cele care-l resping. Deasemenea, putem spune fără teamă de a fi contrazişi, că Isus Hristos e omul provedinţial prin excelenţă, manifestare supremă a Providenţei în sinul omenirii. Ne putem îndoì de origina dumnezească a lui, însă ne găsim în faţa unei fiinţe absolut unice, a cărei existenţă nu se poate contestà şi pe care e vorba s'o ex-

---

[1] Te duceai de pildă dela Roma la Alexandria cu câţiva franci.

plicăm într'un fel sau altul. Singura explicare plauzibilă, dată până acum e de a vedeà în El o dovadă iredutabilă despre intervenţia lui Dumnezeu în istorie. Marele istoric elveţian Jean de Müller a fost adus la credinţa în Evanghelie, tocmai constatând rolul extraordinar al lui Hristos în istorie.

Tot aşa e şi cu cartea care ni-l face cunoscut, atât pe El cât şi poporul din care face parte: *Biblia.* Ea e un document care nu se poate explicà fără o acţiune din partea lui Dumnezeu. Şi ea la rândul ei e o carte providenţială prin excelenţă. De acì răspândirea ei în lume. E cartea cea mai răspândită. Graţie ei s'a inventat imprimeria şi s'au fixat multe limbi care mai înainte erau doar vorbite. Prima telegramă trimisă din America în Europa prin cablu submarin a fost un verset din Evanghelie: «Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace între oameni bunăvoire».

O carte tradusă în mai mult de 400 de limbi, o carte răspândită pe întreaga suprafaţă a pământului, în 280 milioane de exemplare în veac. XIX, ceeace face aproape 8000 pe zi: e ceva surprinzător şi dacă ni s'ar spune că răspândirea aceasta e produsul unei idei omeneşti, m'aş grăbì să întorc argumentul şi să întreb cum se face că atâtea mii şi milioane de oameni din toate ţările şi limbile sunt cuprinşi de atâta zel pentru răspândirea unei cărţi, care, departe de a desmerdà şi linguşì pe om, îl aruncă neîncetat în praf spre a ridicà pe Creatorul lui cu atât mai mult? Dacă acì nu e o acţiune suverană şi providenţială, dacă toată mişcarea asta e produsul întâmplării, trebuie să mărturisim că misterul ei devine cu atât mai mare, afară numai dacă admitem că întâmplarea e Provedinţa suverană.

Oricare ar fi idea pe care ni-o facem despre ea, Biblia pentru orice observator cinstit joacă un rol providenţial de cea mai mare importanţă. Mai mult: ea afirmă la rândul ei, în fiecare pagină, cu o unanimitate uimitoare, că într'adevăr Dumnezeu se îngrijeşte de noi şi încă în chipul cel mai direct. Ea ne arată că Dumnezeu lucrează atât în istoria generală cât şi în cea individuală, şi lucrează în decursul veacurilor pentru a-şi formà o împărăţie de fiinţe libere, cu o voinţă puternică, chemaţi la cele mai frumoase destinaţii. Treptat treptat Dumnezeu îşi pregăteşte o vastă familie al cărui tată iubit va fi El, iar oamenii, copiii iubiţi, cărora vreà să le comunice fericirea şi vieaţa. Impărăţia aceasta e un fel de elită şi aristocraţie a omenirii deschisă tuturor şi pentru care toţi trebuie să lucreze. Dupăcum regnul mineral lucrează pentru cel vegetal, cel vegetal pentru cel animal, omenirea naturală trebuie să lucreze pentru fiii *împărăţiei.* Tot ce se întâmplă

pe pământ în definitiv, se întâmplă în interesul lor. Şi oricine vreà să devină fiul lui Dumnezeu, trebuie să lucreze ca un rob în serviciul fiilor Regelui regilor.

Aici însă întâlnesc o îndoită obiecţiune, despre care ţin să spun câteva cuvinte înainte de a terminà. Iată pe cea dintâi: Dacă Dumnezeu se îngrijeşte de noi, de fiecare din noi, cum poate îngădui El ca păcatul şi răul să facă atâtea ravagii pe pământul nostru? Se împacă oare toate aceste *suferinţe* cu intervenţia reală a unui Dumnezeu înţelept şi bun? De ce, de altă parte, lasă păcatul, adecă desordinea morală, să se răspândească atât de mult? N'ar trebuì oare să intervină şi să distrugă păcatul şi suferinţa?

Nimeni nu recunoaşte mai mult ca noi şi asta cu durere, cât de mult e răspândit păcatul pe pământ; însă trebuie să acuzăm pe Dumnezeu de asta? Nu-i răspunzător oare omul, care a stricat opera lui Dumnezeu? Sigur că ar fi mult mai comod şi mai uşor să suprime deodată păcatul, suprimând pe păcătoşi: ar fi însă demn aşa ceva de un Dumnezeu care ne respectă *libertatea?* Dumnezeu vreà pentru împărăţia lui fii liberi, nu sclavi sau maşini şi pentru asta lasă pe om să păcătuiască. Nu-l lasă însă în păcate ci îi trimite suferinţa, care n'are alt scop decât să ne înştiinţeze de starea de desordine în care ne aflăm. E un semnal de alarmă de cel mai mare folos, spre a ne face să ne întoarcem înapoi când am rătăcit şi spre a ne înştiinţà înainte de a ne lăsà duşi de păcat. Când îmi apropiu degetul de foc, simt îndată o durere puternică. Noroc, căci fără ea aş riscà să las să-mi ardă degetul, apoi mâna şi în urmă şi corpul.

Suprimaţi durerea şi veţi vedeà ce va ajunge omenirea noastră cea rea. Imediat ar domnì conrupţia şi neamul omenesc n'ar întârzià de a dispăreà sub apăsarea păcatului. *Suferinţa* e ca sarea mării care o împiedecă de a se descompune: luaţi sarea şi Oceanul se va transformà într'o cloacă imensă, împrăştiind moartea în jurul ei. Departe de a contrazice ideea unui Dumnezeu-Provedinţă, dimpotrivă, suferinţa şi chiar moartea e o dovadă vie şi constantă despre aceasta. Cunoaştem cuvintele adânci ale lui Lacordaire: «*Moartea* e capo d'opera dreptăţii lui Dumnezeu».

Cealaltă obiecţiune mai grea şi mai specioasă, constă în a spune: Dacă Dumnezeu se îngrijeşte de noi cu atâta solicitudine, *libertatea* noastră nu e decât o iluzie; suntem ţinuţi în faşe ca nişte copii mici şi prin urmare responsabilitatea ni-i anulată.

Trebuie să ne înţelegem însă: Dumnezeu nu sileşte pe nimeni să aleagă calea cea bună. El ne urmăreşte cu iubire, caută să ne oprească, atunci când facem un pas greşit şi ne împinge în cutare sau cutare direcţie pe care vreà să ne facă s'o luăm. Dacă

ne împotrivim, nu ne sileşte şi ne lasă să facem singuri experienţă, gata să ne readucă iarăş când suferinţa a lucrat. Nu atenfează la libertatea noastră ca şi un părinte în educaţia pe care o dă fiului său. Educaţia aceasta, dacă e inteligentă, are mai de grabă de scop să-l aducă la adevărata libertate care e ascultarea de conştiinţă.

Dealtfel eu cred că trebuie să distingem mai multe trepte în *libertate*; pe măsură ce ne coborîm pe treapta fiinţelor, libertatea se micşorează şi ea. Evident că la punctul de plecare, în lumea minerală şi în lumea vegetală, nici nu există libertate. In plantă şi în mineral poate fi doar mişcare şi nimic mai mult. Cu animalul, vedem că se iveşte prima auroră a libertăţii. La el e o spontaneitate care ne face să presimţim altceva. Insă instinctul joacă un rol atât de mare la animal, încât nu se poate vorbì încă de libertate. Omul nu se naşte liber ci candidat la libertate. El e pus între lumea determinismului şi lumea libertăţii; rămâne ca el să aleagă; după alegerea pe care o face sau îşi pierde chiar şi capacitatea de a fi liber, sau dimpotrivă, se afirmă ca fiinţă liberă şi se aruncă într'o desvoltare nesfârşită. Totodată însă e expus la mari primejdii, ca un ascensor care vede foarte bine prăpăstiile care se deschid la picioarele lui, pe măsură ce se apropie mai mult de vârfuri.

Evident că Provedinţa dumnezeească variază după gradul de *libertate*. Inţeleg că cu lumea determinismului, cu mineralul sau cu planta, legile stabilite fiind atât de înţelepte, intervenţia divină nu e necesară. Mineralul şi planta n'au decât să-şi urmeze legile desvoltării lor spre a-şi ajunge creşterea deplină: le e imposibil să iese din ele. Cu animalul[1] Provedinţa pare şi mai necesară. Insă cu omul, e altfel. Cum el poate prin libertatea lui să iase din legile fiinţei sale şi să producă desordine în jurul lui, trebuie ca Dumnezeu să-şi rezerve dreptul de a intervenì pentru a reparà răul posibil. Să presupunem contrarul şi vom întrezărì uşor urmările grozave care ar rezultà de acì: ar fi atâta neascultare din partea omului, încât ar face lumea imposibilă de locuit şi vieaţa ar încetà.

Prin urmare, întreaga omenire e obiectul direct al Provedinţei, însă între oameni e o categorie care concentrează asupra ei cea mai mare parte din această activitate divină: aceştia sunt fiii lui Dumnezeu, care, ridicându-se mai sus, au mai multă nevoie ca ceilalţi să fie ţinuţi şi conduşi de Creatorul ajuns, Tatăl lor ceresc. Şi cu cât se ridică mai mult în desvoltarea lor, cu atât acţiunea lui Dum-

[1] Isus însă a afirmat că nici o vrabie nu cade din cer fără ştirea şi voia Tatălui ceresc. Vechiul Testament se îngrijeşte foarte mult de animale şi Sf. Ap. Paul vorbeşte de suspinurile creaţiunii. Cine le aude dacă nu Dumnezeu?

nezeu e mai puternică și intervenția lui mai efectivă. Un tată de familie se va îngrijì mai mult de fii decât de slugile lui, sau cel puțin purtarea lui de grije va fi mai mare față de cei dintâi decât față de cei din urmă.

Libertatea omului, departe de a contrazice Provedința dumnezeească, din contra, o cere. E greșit prin urmare să spunem că Provedința aceasta e răsturnarea libertății, căci ea e mai degrabă condiția indispensabilă a ei. Obiecțiunea examinată mai deaproape, ne dă o nouă probă în sprijinul tezei noastre: nu-i acesta cel mai bun chip de a o respinge?

Și din cele ce preced putem afirmà cu tărie că Dumnezeu se îngrijește de noi atât în total cât și individual și că nu e om pe pământ care să poată zice că e părăsit de Dumnezeu: oricât de sărac, de mic și de ignorant ar fi, Dumnezeu se interesează de el, și interesul acesta va merge crescând pe măsură ce și el se va apropià de Dumnezeu. «Apropiați-vă de Dumnezeu și el se va apropià de voi». Altfel, de ce în caz de primejdie chiar și cei necredincioși strigă atât de ușor: Ah! Dumnezeule, scapă-mă!

Nu cunosc gând mai mângăetor și mai înspăimântător totodată ca gândul acesta. Gând mângăetor, dacă fiind înpăcat cu Părintele ceresc prin crucea lui Hristos, am ajuns unul din fiii lui. Nimic mai dulce pentru un copil ascultător decât să se simtă sub privirea tatălui său. Oriunde mă duc, orce mi se întâmplă, bucurie ori durere, oricare mi-ar fi preocupările și grijile, ce liniște pentru mine să-mi pot zice: Dumnezeu mă vede, mă urmărește, nimic nu mi se va întâmplà fără voia lui. Sânt sigur că el nu mă va lăsà să rătăcesc într'o direcțiune greșită. Siguranța aceasta îmi transformă vieața și îi dă o valoare nemărginită: căci știu că și detaliile cele mai neînsemnate pot devenì dovezi pentru iubirea lui părintească. «Doamne, zice psalmistul, cercetatu-m-ai și m'ai cunoscut; Tu ai cunoscut șederea și scularea mea. Tu ai priceput gândurile mele de departe. Cărarea mea și toate căile mele mai înainte le-ai văzut. Tu ai cunoscut toate cele de pe urmă și cele de demult. Tu m'ai zidit și ai pus peste mine mâna Ta. Unde mă voiu duce dela Duhul Tău? Și dela fața Ta unde voiu fugì?»

Gând înspăimântător, apoi, pentru cel care nu s'a împăcat cu Dumnezeu și care nu vreà să asculte de autoritatea conștiinței. Acelaș Dumnezeu, care adineaori erà un tată iubitor, apare acum ca un Judecător care ia parte ca martor nevăzut la toate faptele mele, mi-aude toate cuvintele și îmi cetește gândurile cele mai ascunse. Și orice a-ș face, nu pot scăpà de El, prezența lui mă

înspăimântă, mă tulbură şi mă nelinişteşte. Singurul lucru care-mi mai rămâne de făcut, e să mă asurzesc, ca să uit această prezenţă de temut.

Victor Hugo a exprimat idea aceasta într'o poezie mişcătoare, *Conştiinţa*, care ne arată cum Cain după omor fuge pretutindeni, dar înzadar, de ochiul lui Dumnezeu. Chiar în fundul mormântului ochiul acesta îl îngrozeşte:

Atunci zice: «Vreau să locuesc sub pământ
Ca un om singuratec în mormântul lui:
Nimic nu mă va mai vedeà şi eu nu voiu mai vedeà nimic».
Se făcù o groapă şi Cain zise: «Bun»!
Apoi se coborî singur sub această boltă întunecoasă!
Când şezù jos pe scaunul lui în umbră
Şi când se închise supterana
Ochiul erà în mormânt şi priveà spre Cain.

Astfel deci, în ambele alternative întâlnesc în adâncimile sufletului meu o privire dumnezeească de care nu pot scăpà: In primul caz ochiul lui Dumnezeu mă urmăreşte şi mă atrage spre el cu o iubire nespusă. In al doilea privirea unui Judecător mă urmăreşte cu asprime şi mă condamnă pentru păcatele mele. Prima privire, luminându-mi existenţa, îmi dă vieaţa; a doua mă înconjoară cu întunerec şi mă omoară.

Oricare ar fi convingerile noastre religioase, să nu uităm că Dumnezeu se îngrijeşte de noi, atârnă de noi să ne alegem Dumnezeul pe care-l preferăm! ***Dim. I. Cornilescu.***

UN ARTICOL de D. A. PALMIERI DESPRE „FILIOQUE".

Acest articol a apărut în *Dicţionarul de teologie catolică* de Vacant-Mangenot[1]. El mi-a fost semnalat de unul din prietinii mei, care, izbit de tonul lui serios, de urbanitatea lui relativă, de parada lui de ştiinţă, m'a rugat să nu-l las să treacă neobservat. Bucuros aduc omagii autorului său şi tuturor calităţilor sale; numai cât principiile, pe cari se sprijineşte teologia lui sunt, în ochii mei, cu totului tot eronate. Combaterea lor umple operele teologilor vechi-catolici, îndeosebi *Revista* noastră *internaţională de teologie.* Dl Palmieri citează unele din publicaţiunile noastre, dar sigur că n'a cetit acele din lucrările noastre, cari combat tezele romane, care sunt tocmai ale sale. Aşa stând lucrul, ar însemnà pierdere de vreme să începem din nou o po-

[1] *Dictionare de théologie catholique,* Paris, Letouzé, fascicule 41, col. 2309—2343; 1913.

lemică, pe care n'ar ceti-o mai mult, decât pe întâia. «Fundamentul» teologilor ultramontani, «e făcut». Ei construesc şi se mişcă pe un teren, care după părerea noastră, se surpă din zi în zi tot mai mult; falşă e exegeza lor biblică, falşă e interpretarea textelor s. Părinţi, falşă pretinsa lor tradiţiune, falşă istoria lor bisericească. Intreg sistemul papal ridicat pe astfel de fantazii, nu poate decât să se dărâme în măsura în care ştiinţa descopere minciunile şi superstiţiile, cari îi servesc drept temelie.

Cuvântul «filioque» înseamnă, că Duhul-Sfânt, care purcede dela Tatăl, purcede şi dela Fiul. Nimic mai simplu: Dumnezeu, Părintele nostru ceresc, ne dă duhul său pentru a ne sfinţì, duhul adevărului, duhul înţelepciunei, duhul dragostei, duhul dreptăţii, etc. Acest duh este şi duhul lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu prin excelinţă. Dumnezeu ne comunică duhul său prin Hristos, mijlocitor între Dumnezeu şi oameni. Nu există două duhuri ale lui Dumnezeu, nu există decât unul, care este deci duhul Tatălui şi al Fiului, adecă duhul lui Dumnezeu şi al Hristosului său. Duhul sfânt ne vine aşa dară dela Tatăl şi dela Fiul. Aceasta erà trinitatea primitivă.

Ce poate fi mai uşor de înţeles? Dar s'au găsit teologi, cari au transformat în sistem metafizic acest adevăr aşa de simplu. Ei au văzut în verbul «a purcede» un act vecinic, prin care, deci, mai înainte de toţi vecii, o persoană divină, Duhul-Sfânt «purcede» dela persoana Tatălui, care atunci este principiul ei vecinic şi unic... Insă dacă Duhul-Sfânt este şi Duhul Fiului, nu purcede el oare şi dela persoana Fiului? Da, zic unii, nu, zic alţii. Aceştia voesc, ca Duhul-Sfânt să purceadă numai dela Tatăl. Dar atunci Duhul-Sfânt, care purcede dela Tatăl singur, cum este el şi Duhul Fiului? Aşa este, răspund ei, că ni s'a «trimis» prin Fiul. Şi dacă ni-s'a trimis prin Fiul, aceasta nu-i de ajuns pentruca să putem zice, că el purcede şi dela Fiul? Mister! Material pentru dispute fără de sfârşit. «A purcede dela» poate însemnà numai cât «a fi trimis prin», sau şi ceva mai mult, decât atâta; pentruce nu? pentruce da? Şi pentruce «a purcede dela» n'ar însemnà simplaminte «a venì dela», aşa, că atunci am aveà aceasta propoziţiune: «Duhul-Sfânt ne vine dela Tatăl, care binevoeşte a ni-l comunicà» şi tot acesta Duh divin este, care ni s'a comunicat şi prin Hristos, mijlocitorul şi Mântuitorul. Şi iată totul.

Părinţii au zis, când, că Duhul-Sfânt vine dela Tatăl, când, că el vine dela Tatăl şi dela Fiul; că el vine din fiinţa Tatălui, sau din fiinţa divină, deci din înţelepciunea lui Dumnezeu, din vieaţa lui, din bunătatea Lui şi din iubirea Lui. Aceste explicări se înţelegeau de sine. Ele circulau în Răsărit şi în Apus. Nimenea nu vedeà în ele rău, şi ele erau mulţumitoare. *O sancta simplicitas!*

Sinodul din Nicea, în simbolul său, s'a mărginit la textul evanghelic, că Duhul-Sfânt purcede «dela Tatăl». Biserica Spaniei, pentru a glorificà divinitatea Fiului, adause la acest simbol mai târziu, că Duhul-Sfânt purcede dela Tatăl *şi dela Fiul*, vrând să zică, că Fiul încă e Dumnezeu, deopotrivă cu Tatăl. Spaniolii ş'au zis, că, dacă Părinţii sinodului din Constantinopole în 381 ş'au recunoscut dreptul de a corege simbolul Sinodului din Nicea având intenţiuni bune, puteau tot aşa de bine, şi ei, cu o intenţie egal de bună, să adaugă cuvântul «filioque», pe care îl folosiseră Părinţii de câteva ori. Şi acelaş lucru făcù Biserica francă şi Biserica Romei, după oarecari dificultăţi, aprobà. Erà o dovadă, că cuvântul «filioque» nu cuprindeà o erezie şi că cuvintele «ex patre *solo*» nu erau admise.

Merită să se observe că la început, Răsăritul n'a combătut conţinutul cuvântului «filioque», ci ceeace l-a determinat să protesteze împotriva întroducerii lui în simbol, a fost atitudinea Romei, care cu toate întâile rezistenţe ale papei, finì dându-şi învoirea la impunerea acestui adaos. Orientalii, mânaţi de aceasta pretenţie şi simţind, că ea ascundeà o noţiune eronată despre primatul roman, respinseră acest adaos, susţinând, că se făcuse fără aprobarea vr'unui sinod ecumenic şi împotriva opririlor mai multor sinoade ecumenice de a se atinge de ceva, orice ar fi, din simbolul oficial dela Nicea.

Dl Palmieri însuşi nu se teme să explice în felul acesta cauza schismei dintre Răsărit şi Apus. El citează acest loc din teologul grec Amvrazis: «Multă vreme, episcopii orientali nu se gândiră să osândească purcederea Duhului-Sfânt *ex filio*. Ei nu aduseră înainte aceasta deosebire, decât atunci, când băgară de seamă, că papalitatea erà un pericol pentru independenţa şi libertatea Bisericii. *Dacă deci papii nu s'ar fi lăsat abătuţi din drumul lor de ambiţiune, de iubirea prea mare de sine, de setea de domnie,*

este de tot probabil, că lumea n'ar fi dat atenţie acestor deosebiri, că acestea cu timpul s'ar fi şters şi lumea creştină n'ar fi avut să deplângă sfâşierea schismei» (opul citat col. 2321).

Pentru a pune capăt acestei schisme, vechii catolici au luat o atitudine, care pare foarte logică şi foarte corectă. Doctrina lui «filioque», au zis ei, nu este o dogmă, deoarece ea n'a fost afirmată ca atare de mulţi dintre s Părinţi; ea nu-i nici o erezie, deoarece ea a fost propusă şi mărturisită de mai mulţi Părinţi; prin urmare ea nu-i decât o opiniune teologică. Ori e lucru periculos, ca o simplă opiniune teologică să fie cuprinsă într'un simbol dogmatic, pentrucă aceasta ar însemnà să expui pe credincioşi a o luà încetul cu încetul drept o dogmă. Prin urmare ar fi înţelept lucru, să se suprime «filioque» din simbol şi să se revie la textul autentic al simbolului ecumenic. Insuş papa Leon III a blamat inserţiunea lui «filioque» la simbol: atunci, n'ar însemnà atât cât a-i aduce omagii, dacă se suprimă această inserţiune? Reîntoarcerea la textul autentic al simbolului ecumenic nu se justifică ea oare de sine? E deci de lipsă a aşteptà o permisiune pentru a se conformà poveţei celor două sinoade ecumenice, cari au oprit a adauge ceva la textul simbolului ecumenic?

Dl Palmieri încearcă să aducă în încurcătură pe vechii catolici. El le zice: «Teologia voastră învaţă, că aparţine numai sinoadelor ecumenice singure să hotărască, dacă un adevăr teologic merită un loc în simbol şi dacă el trebuie rânduit în numărul dogmelor religiunii creştine. O Biserică particulară n'are aşadar dreptul să se pronunţe asupra caracterului dogmatic sau simplaminte teologic al unei formule înşirate în simbol» (col. 2337). — *Răspuns.* Nu-i de lipsă să se apeleze la un sinod ecumenic pentru a şti, dacă o doctrină teologică nu-i decât o opiniune sau dacă ea-i o dogmă. Criteriul sobornicesc este foarte clar. Dacă această doctrină e propusă de unii Părinţi şi respinsă de alţii, evident, că ea nu poate fi decât o simplă opiniune, şi nici decum o dogmă, dogma fiind «ceeace s'a crezut pretutindeni, totdeauna şi de toate Bisericile». O Biserică particulară, care constată acest desacord, nu încearcă nici o piedecă pentru a se rostì cu privire la caracterul «nedogmatic» al acestei doctrine. Cât priveşte dreptul acestei Biserici de a se întoarce la textul autentic al simbolului

ecumenic, el e cu atât mai evident, cu cât sinoade ecumenice au interzis în mod formal alterarea acestui text. După Dl Palmieri, textul alterat trebuie respectat până atunci, până când «supremul magisteriu infalibil al Bisericii din Roma» menţine alteraţiunea! Catolicii învăţaţi ştiu acum ce să înţeleagă sub acest faimos magisteriu infalibil; ei ştiu, că în biserica sobornicească nu există decât un învăţător, Hristos, prin urmare un singur magisteriu, cel al lui Hristos, şi că cel al papei nu-i decât o invenţiune anticreştină şi deci antisobornicească a acestuia.

Dar Dl Palmieri nu se ţine bătut. El e fermecător şi adauge: «Să concedem pentru un moment, că o Biserică particulară are dreptul să şteargă din simbol o formulă, care după părerea ei, exprimă o opiniune teologică. Insă vechiul catolicism ar trebuì şi el să conceadă, că o Biserică particulară n'ar puteà exercità acest act de jurisdicţie universală, dacă n'ar aveà asupra celorlalte o superioritate doctrinală şi morală, dacă prin anticitatea ei, tăria tradiţiilor sale, vestejirea vieţii sale supranaturale, n'ar întrece pe celelalte, nu le-ar aduce oarecumva să-i recunoască o anumită superioritate morală. Dar acest caracter de superioritate morală, noi îl găsim în mod sigur în Bisericile, cari au adaos «*filioque*» la simbol, în Biserica particulară a Spaniei, care se împotrivì arianismului, semiarianismului, priscillianismului; în Biserica particulară a Galiilor, renumită prin vechimea şi martirii săi. De altfel practica acestor Biserici a primit aprobarea solemnă a Bisericii romane... Din contră, Biserica particulară, care cere suprimarea lui *filioque* este Biserica catolică (*sic*) elveţiană, adecă o Biserică care n'are nici istorie, nici tradiţii, o Biserică care îşi trage originea de câteva decenii, o Biserică, care îşi datoreşte naşterea sa revoltei împotriva Bisericii romane, o Biserică, a căreia ierarhie este reprezentată de un singur episcop, pe care chiar teologii ruşi stau la îndoială a-l recunoaşte ca consacrat în mod valid».

Să luăm pe rând una câte una fantaziile şi amenităţile d. Palmieri. Inainte de toate, el se înşală peste tot cu privire la drepturile şi datorinţele unei Biserici particulare. El presupune, că supunându-se poruncilor sinoadelor ecumenice, de a se ţineà de textul oficial al simbolului, ea îndeplineşte «un act de jurisdicţie universală». El se înşală: nu-i în acest fapt nici jurisdicţie

universală, nici act de o jurisdicţie oarecare, ci simplu act de supunere faţă de porunca sinoadelor, folosirea dreptului, pe care îl are tot creştinul, şi oricare Biserică creştină, oricât de neînsemnată ar fi ea, de a urmà bunului său simţ, şi de a rămâneà credincioasă noţiunei simbolului de credinţă, care nu trebuie să cuprindă decât ceeace aparţine credinţii. Nu e nicidecum de lipsă, ca o Biserică, pentru a folosì acest drept simplu, să aibă o supremaţie morală asupra celorlalte. Să nu deplasăm chestiunile; să nu confundăm ceeace este din drept bisericesc şi ceeace este din domeniu moral. Acesta-i lucru elementar.

Noi n'avem să examinăm aci în ce chip se ţine de virtuţile lor morale, că Bisericile Spaniei, Galiilor şi Romei, au dreptul, ce ş'au atribuit, de a schimbà simbolul. E permis să se îndoiască cineva în deosebi, că episcopii Spaniei, în conduita lor faţă de priscilianişti, au dat dovadă de virtute morală. E permis mai mult încă de a trage la îndoială valoarea dogmatică a «aprobării solemne a Bisericii romane». Istoria arată destul de lămurit ceeace valorează aprobările Romei, mai ales în cazul de faţă, mai ales, când se ştie ceeace a judecat despre el papa Leon III-lea.

Ce este mai mult, D Palmieri uită în ce consistă catolicitatea Bisericii. El are aerul să crează, că se 'ntemeiază pe numărul mare al credincioşilor şi episcopilor săi, şi nu pe corectitatea dogmelor sale. El nu vede, că Biserica catolică elveţiană nu s'a «revoltat» împotriva Bisericii universale, ci, din contră, pentru a rămâne fidelă Bisericii soborniceşti universale, i-a reproşat ea papalităţii minciunile ei, prevaricaţiile şi trădarea. D. Palmieri reproşează Bisericii vechi-catolice, că n'are nici istorie, nici tradiţii; istoria ei este totuş destul de frumoasă, când această Biserică a avut curajul să puie adevărul de a toată lumea mai presus de papa, şi când ea s'a alăturat cu energie la tradiţiile Bisericii primitive violate în mod criminal de Roma. In zadar încearcă Dl Palmieri să spele papalitatea din 18 Iulie 1870, şi să înegrească pe catolicii, cari au avut îndrăzneală să demascheze falsificările romane. Dl Palmieri poate publicà ce-i place într'un Dicţionar papist, el nu va stinge luminile, cari în afară de acest Dicţionar conving Roma de eroare: *orbis major urbe.*

El nu cutează să tragă la îndoială validitatea episcopatului vechiu-catolic, căci el ştie bine, că Roma îl admite; ci el ia o

linie oblică, şi încearcă a-l atacà ascunzându-se la spatele teologilor ruşi, cari esită a-l recunoaşte». Nu ştie Dl Palmieri că teologii ruşi n'au esitat a-l recunoaşte? Cu atât mai rău, vom zice noi, pentru teologia acelora, cari se îndoesc. In orice caz chestiunea aceasta este cu totul diferită de chestiunile despre catolicitate şi despre *filioque*.

Dl Palmieri nu se înşală numai cu privire la natura catolicităţii şi asupra pretinsei infalibilităţi a aceeace se chiamă pompos magisteriul roman, el nu cunoaşte nici natura dogmei; el e de credinţa, că izvorul dogmei este tradiţiunea. Adevărul este, că unicul izvor al dogmei creştine este învăţământul lui Hristos, şi că tradiţiunea nu-i decât criteriul pentru a-l cunoaşte *quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est.*

Acestea sunt adevăruri elementare, pe cari teologii ultramontani de astăzi caută a le eliminà, cari însă sunt mai tari decât ei. Ii face plăcere Dl Palmieri să acuze «teoria» vechilor-catolici că duce la scepticismul teologic (Col. 2339, n. 5). Teologia noastră este cu toate acestea destul de tare, şi credeul nostru este însuşi credeul Bisericii vechi; acest credeu ascunde cumva scepticismul în ochii onoratului D. Palmieri? El găseşte mai departe, că teoria noastră «se potriveşte admirabil cu echivocitatea, şi prin urmare n'ar contribuì cu nimic la nimicirea schismei». Să ne îngăduie să-i spunem, că schisma are alte cauze, şi tocmai, fiindcă teologia noastră nu se potriveşte cu echivocul anumitor şcoale scolastice, va ispràvì triumfând asupra acestor echivocităţi. Noi avem credinţa, că avem pe partea noastră pe cei mai buni dintre teologii ruşi şi greci. Cine va trăì va vedeà.

In sfârşit, şi cu această observare încheiu: Dl Palmieri crede că a găsit cheia enigmei. Iată-o: Roma cere, ca lumea să crează în *filioque* ca şi într'o dogmă, dar ea nu pretinde, ca Orientalii să-l întroducă în simbol. Această toleranţă din partea bunei mame romane este o descoperire de a lui Allatius, care a recomandat acest procedeu De o parte, Latinii şi Orientalii vor crede în *filioque*, ca într'o dogmă; însă, de altă parte, Orientalii, recitând simbolul fără *filioque*, vor rămâneà credincioşi practicei lor vechi. Aceasta diferinţă de rit nu va împiedecà unitatea credinţii, prin urmare nici unitatea Bisericii. Şi'n felul acesta iată schisma s'a sfârşit!

Așadară o de tot mică comedie: să se transforme opiniunea lui *filioque* în dogmă strictă, fiindcă așa cere renumitul magisteriu roman; dar să nu se zică despre asta nimic în simbol, fiindcă acelaș magisteriu tolerează aceasta. Și așa toată lumea trebuie să fie mulțumită: Roma, care este învățătoarea pretutindeni, și Orientalii cari n'au să schimbe crezul lor vechiu. Rămâne să se știe, ori de Orientalii vor aveà atâta caracter să crează drept o dogmă o învățătură, pe care ei n'au ținut niciodată de atare... Dar Roma îi va binecuvântà. Aceasta binecuvântare să nu prețuiască oare cât aceea condescendență? Așa fel este jocul conștiinței în lumea romană.

Cât mă privește, îmi iau voie a recomandà un cu totul altfel de procedeu: acesta este să se'ncheie odată cu echivocurile și cu formulele scolastice neînțelese: să se revină la teologia principiilor și a afirmațiunilor clare, însoțite de dovezile lor; să se ducă îndărăt dealungul veacurilor chestiunea trinitară până la învățătura lui Hristos, care, aci ca și aiurea, se cade să rămâie adevăratul Doctor și adevăratul Invățător.

(După Dr. E. Michaud). ***Wladimir.***

DOUĂ MONOGRAFII ISTORICE.

Monografiile istorice sunt așa de rare la noi, încât cele ce apar trebuie învrednicite de o deosebită atențiune. Importanța acestor lucrări nu se mărginește numai la desgroparea unor date și mărturii istorice de interes pur local. Monografiile, ori înfățișează trecutul cutărui sat românesc ori al vreunei instituții menite să deà adăpost culturei noastre, ele formează un material prețios pentru istoria poporului românesc din aceste părți. Fără de ele istoricul român nu va puteà construì niciodată o operă mare și durabilă. De aceea nu putem, decât să ne bucurăm de apariția monografiilor istorice, a căror valoare crește în ochii noștri, când autorii lor tratează în cadre mai mari sau mai reduse, chestiuni privitoare la istoria bisericii noastre.

*

«*Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor române din Făgăraș*» scrisă de păr. *Nicolau Aron,* nu pășește înaintea publicului cu anumite aere de savanterie. Autorul a voit să deà prin cartea sa o contribuție modestă pentru a cunoaște trecutul bise-

ricilor, şcoalelor şi reuniunilor române din Făgăraş. S'a adresat cătră aceia, cari cunosc întru câtva trecutul acestui oraş, spre a culege informaţii şi îndrumări, a răsfoit prin reviste şi ziare şi a adunat un material interesant, deşì nu tot ce se găseşte tipărit la noi despre trecutul Făgăraşului. In «momentele mai însemnate», cari privesc bisericile din Făgăraş păr. Aron tractează despre cele două biserici româneşti, despre ctitori, despre cintirim, casa vicarială, mănăstirea din Sâmbăta de sus şi despre protopopul Ioan Pap din Ţichindeal, a cărui diplomă de numire am publicat-o subscrisul cu câţiva ani înainte, în Răvaşul din Cluj. La tratatul acesta autorul a mai adaus la sfârşitul cărţii un «prolog» şi câteva «adnotaţiuni» făcute de Ioan Dima Petraşcu şi o serie de documente în care se reproduc mai multe articole privitoare la istoria bisericii din Făgăraş. Interesant e articolul protonotarului Ioan Turcu despre concesiunea zidirii bisericii ortodoxe române date lui Constantin Brâncoveanu de Mihail Apaffy, precum şi cele două articole preţioase ale dlui prof. Dr. I. Raţiu, despre şcoala românească din Făgăraş înfiinţată de Susana Lorántffy la 1657 şi despre încercarea episcopului Maior de-a înfiinţà la Făgăraş un nou gimnaziu românesc. «Prologul» amintit mai sus e un violent atac împotriva unirii, din «adnotaţiunile» lui Ioan Dima Petraşcu, însă cernute bine şi din celelalte «documente» publicate, ar fi putut autorul să ne deà o icoană mai clară a luptelor religioase ce au avut loc în Făgăraş. Intreg veacul XVIII. e plin de tulburările, ce s'au iscat din cauza, că episcopul Patachi a luat cu forţa dela ortodocşi în anul 1721, biserica lui Constantin Brâncoveanu şi a făcut-o catedrală unită. In «Istoria bisericii din Şcheii Braşovului» şi în Documentele publicate de Dl. Dr. Sterie Stinghe, se vorbeşte pe larg despre aceasta şi naraţiunea protopopului Radu Tempea se poate confirmà cu o mulţime de documente contimporane. «Orele libere» ale regr. cav. Puşcariu i-ar mai fi dat încă un foarte preţios material pentru istoria bisericii clădită de Vodă Brâncoveanu. Chiar şi în cărţile can. Dr. A. Bunea ar fi găsit păr. Aron, date importante, cari ar fi îmbogăţit materialul său istoric. Cu toate aceste lămuririle, ce ni-le dă autorul, pe temeiul studiilor făcute de DSa, prezintă şi ele un interes şi noi nu putem, decât să-l lăudăm pentru zelul şi munca sa.

*

Pe când părintele Aron din Galaţi îşi dă silinţa să fie cât se poate de obiectiv, spre a nu face confesionalism, autorul altei monografii, dl canonic *Dr. Iacob Radu*, care a scris *«Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului»* nu se poate lăudà nicidecum cu această frumoasă însuşire, ce trebuie să împodobească pe fiecare istoric. Nici nu ne-am ocupà în şirele de faţă cu cartea D-Sale care nu ni-a venit la redacţie, dacă nu ni-ar fi trimis-o un prietin, preot în părţile Haţegului, însoţită de o scrisoare, în care ne certà pentrucă nu răspundem la insultele, ce s'au adus bisericii noastre de către Dl canonic din Lugoj.

De fapt Dl Dr. Iacob Radu e ceva mai pretenţios în materie istorică, deşi felul cum a tratat istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului ne face impresia că şi dânsul e numai un diletant pe acest teren. Râvna şi munca, ce a cheltuit-o pentru a scrie această carte, merită, de sigur, toată lauda. Eu cred însă, că pentru a scrie o bună monografie istorică, atâta nu e de ajuns. Dacă ai pretenţii, trebuie să ai şi un însemnat arsenal de cunoştinţi istorice, o metodă strictă şi un bun simţ, care să te ferească de anumite greşeli elementare. Iar când, aparţinând clerului superior al unei biserici, îndrăzneşti să ataci şi credinţa altora în expunerile tale istorice, atunci te poţi aşteptà, ca nici aceştia să nu aibă nici o indulgenţă, faţă de opera ta atât de vulnerabilă.

Nu vom face în cele următoare o critică minuţioasă dlui canonic Radu. Vom arătà însă câteva greşeli ale D-Sale din care oricine poate să-şi facă o idee clară despre exactitatea, cu care reproduce mărturiile istorice şi despre valoarea, ce-o reprezintă ipotezele D-Sale.

La p. 50—51 spune într'o impecabilă românească scrisă cu o minunată ortografie următoarele: «Este apoi de însemnat, că Ţara românească până la anul 1241 (invaziunea Tătarilor) erà vasală imperiului româno-bulgar al Asăneştilor şi acest imperiu până la 1235 ori 1237 erà unit cu biserica Romei. Aceeaş soarte a trăbuit dară să o aivă şi Ţara românească sau Vlachia. Iar dacă atât Românii din învecinata Oltenie cât şi Ungurii stăpânii Ţerii Haţegului erau catolici, aceia de ritul grecesc, iar aceştie de ritul latin, nici Românii din Ţara Haţegului nu puteau aveà vre-o legătură cu Grecii, ci trăbuiau să fie uniţi cu Roma. Cum ţineau

însă nespus de tare la ritul grecesc, iar de altă parte erau în legătură cu fraţii lor de peste munţi, de odată cu aceştia au ajuns şi ei sub stăpânirea ierarhică a bisericei greceşti. Multă vreme însă au mai rămas Români uniţi în Bănatul Severinului, de care se ţinea şi Ţara Haţegului. Aşa ştim că pe timpul conciliului Florentin (1438—9) erau în părţile Caransebeşului de azi 30,000 Români uniţi, cari şi-au păstrat credinţa catolică prin predicarea călugărilor franciscani aşezaţi în Caransebeş, Orşova şi Haţeg în veacul al XIV-lea». Părintele canonic se strădueşte a ne demonstrà, că Românii din Ţara Haţegului au fost uniţi din timpuri străvechi cu biserica Romei, întocmai ca şi cei din părţile Caransebeşului, pe cari *i-a păstrat* în credinţa catolică numai predica Franciscanilor. Inţelegem foarte bine aceasta tendinţă a D-Sale, în aceeaşi vreme însă îl compătimim pentru naivitatea cu care vrea să-şi amăgească cetitorii. Făcând abstracţie dela faptul, că Românii sunt amintiţi din timpurile cele mai vechi ca aparţinători bisericii răsăritene şi că în ciuda multelor opintiri ale catolicilor şi a nesfârşitelor prigoniri îndreptate împotriva noastră, n'au izbutit să facă prozeliţi între noi, decât numai sporadic şi trecător, afirmaţiile Dlui canonic sunt luate toate din domeniul fantaziei. Aşa nu se face istorie, ci se induc în eroare cetitorii naivi. «Massa cea mare însă a poporului român s'a lăpădat de unire pe încetul, — continuă D-Sa — rămânând catolici, de ritul latin, numai nobilii cei bogaţi, ca să-şi păstreze bogăţia şi privilegiile nobilitare». După aceasta genială concluzie, Rever. Domn canonic poate fi considerat ca unul dintre cei mai pătrunzători istorici din câţi i-am avut până acum. După D-Sa, Românii au fost odinioară toţi «uniţi cu Roma». Din veacul al XIII şi până spre jumătatea veacului XV însă toţi s'au lăpădat de unire şi numai nobilii bogaţi au rămas credincioşi legii strămoşeşti, care erà catolicismul. Din părerile aceste emise de Dl Dr. Radu, mi-se pare, că pe D-Sa nu atât ignoranţa l-a făcut să scrie astfel de lucruri ciudate, cât mai ales intenţia de a întunecà gloria curată a Românilor «şismatici», cari au preţuit pururea credinţa strămoşească mai pre sus de meschinele interese lumeşti.

In chipul acesta tratează Dl canonic şi mai departe istoria noastră bisericească. Pe pagina următoare însă uitându-şi, ce a spus mai înainte, spune că «cei mai mulţi nobili au trecut la re-

ligiunea catolică de ritul latin», în urma asprelor decrete regale îndreptate împotriva noastră. Susţine apoi (p. 53) că Românii din Transilvania în v. XIV s'au ţinut de arhi-piscopia Haliciului. Lui Matei, al cărui nume ni l-a păstrat Cipariu spunând, că a fost episcop unit cu Roma în părţile Caransebeşului, după conciliul dela Florenţa, învăţatul canonic îi dă titlul de «Haliciu» ca şi lui Macarie, căruia răp. canonic Bunea i-a dat «acelaş titul». Astăzi la acest titlu de Haliciu pe care Bunea l-a luat dela celebrul Iancsó Benedek, nu mai ţine nici un om serios. Pe Ioan de Caffa îl numeşte «episcop vagabund», fiindcă a îndrăznit şi el să fie un episcop «şismatic», care aveà casă la Huniedoara şi aveà şi trăsură cu cai, cu care «vagabundà» vizitând bisericile şi sfinţind preoţi, iar epoca, în care călugării catolici au izbutit să vâneze câteva mii de suflete româneşti o numeşte epocă «de regenerară spirituală». Şi totuşi, şi în această epocă Românii iubeau aşa de mult pe Papa din Roma, încât — cum spune un misionar de al lor în părţile noastre — ei au declarat că «mai bine sar în foc, decât să primească a fi botezaţi de catolici». Dacă nu-i «regenerare spirituală» aceasta, ea este o strălucită dovadă despre statornicia în credinţă a strămoşilor noştri (Történelmi Tár pe 1901, Pettkó Béla, Kapisztrán Iános levelezése a Magyarokkal). Intr'acelaş ton vorbeşte DSa şi despre «turbatul călugăr Sofronie» şi despre ceilalţi «impostori», despre «şarlatanul Nagyszeghi» şi despre «fanatismul şi perversitatea alor doi agitatori de cea mai rea specie», cari au fost popa Iuon din Aciliu şi călugărul Sofronie.

Aceste expresii le va fi considerat de injurioase prietinul nostru din Ţara Haţegului, care ne-a trimis cartea dlui can. Radu. Ele însă, ca şi alte expresii asemănătoare din cartea DSale se vede că formează patrimoniul sufletesc al Dlui canonic, care ştie să acopere cu astfel de insulte cele mai luminoase figuri ale bisericii ortodoxe române din veacul XVIII.

Am puteà să cernem cu deamănuntul lucrarea Dlui canonic şi să-i arătăm câte lucruri elementare nu ştie DSa. Lăsăm însă pe alţii să facă lucrul acesta, care ne-ar răpì prea multă vreme şi nouă şi cetitorilor noştri. Prin astfel de lucrări, ca a părintelui canonic din Lugoj, nu se serveşte nici adevărul şi nici ştiinţa istorică.

Dr. Silviu Dragomir.

HRISTOS A ÎNVIAT!

„Pentruce căutaţi pe cel viu între cei morţi? Nu este aici, ci s'a sculat; aduceţi-vă aminte cum el v'a vorbit, încă fiind în Galileia“.

Luca, 24. v. 5

În cea dintâi zi a săptămânei, desdedimineaţă, ca să întrebuinţez chiar cuvintele evanghelistului, s'a întâmplat minunea cea mare a creştinătăţii... Scriitori sfinţi descriu faptul cu cel mai simplu aparat ştiinţific, ce le stà la îndemână, însă cu sufletul vibrant de emoţii, de căldură şi de însufleţire. Un lucru vroiu să-l constat dela început. Nimic nu e mai anevoios, decât să potrivească cineva perfect întreolaltă, armonia istorisirii evangheliştilor asupra faptului grandios al învierii. Unul dintre ei descrie de pildă spaima şi groaza de care au fost cuprinşi ucenicii, altul bucuria imensă şi credinţa, al treilea fuga şi cutremurul, şi al patrălea mirarea plină de-o evlavie adâncă... Şi tocmai acest amestec straniu şi tainic al celor mai variate sentimente şi senzaţii, mi se pare mie că este unicul fapt sigur, care poate corăspunde evenimentului măreţ, — şi zugrăveşte cu colori reale, fondul larg şi strălucitor, al unei pânze de proporţii gigantice. În orice formă se vor fi tălmăcit izbucnirile lor sentimentale, fie în chip de întrebări îndoelnice, ori în şoaptele presimţirii nehotărîte, sau în ţipetul cald de fanfară al celei mai învăpăiate credinţe, — din această învălmăşală de glasuri, se înalţă, tăindu-şi drum, un singur ton de-o putere viguroasă şi copleşitoare: mormântul e gol!... Domnul nu mai este aici!... Hristos a înviat!...

Omiteţi însă, pentru o clipă, învierea din vieaţa Mântuitorului; smulgeţi-o din istoria bisericii şi-a universului; lăsaţi ca vieaţa lui să se sfârşească deodată cu acel ultim suspin de pe cruce: *Săvârşitu-s'à!* Oare ce s'ar fi întâmplat? De bună seamă, că icoana plină de gingaşa poezie a visătorului Galileean, s'ar fi perpetuat un anumit timp, în inimile credincioase ale apostolilor şi ale poporului. Şi ar fi adus uneori, cine ştie, poate chiar şi roade... Dar n'ar fi fost cu putinţă, niciodată, să se păstreze în sufletele lor icoana lui Mesia, iar regele lui Izrail şi Mântuitorul lumii, ar fi pierit de mult, ca o fantomă, din amintirea lor. Poporul, ce i-a urmat pretutindeni unde se duceà, ar fi rămas părăsit, ca o turmă fără de păstor, ca nişte părţi ale unui trup

fără de cap, fără rost și fără vieață. Unde ar fi fost în stare Petru, care nu puteà uità nicicând amintirea lăpădării de el, să prindă atâta eroism moral cât l-a arătat în ziua pogorîrii Duhului Sfânt? Chiar și apostolul Ioan, care se crezuse mai aproape de-a înțelege pe Domnul, și-ar fi pierdut toate nădejdile în fața unui astfel de epilog trist, al crucii de pe Golgota! E cu putință, ca unii dintre scriitorii contemporani, ai vremurilor, să fi amintit în trecere, în lucrările lor, că pe timpul lui Ponțiu Pilat s'a răstignit un anumit Isus, care s'a dat pe sine de Hristos, și produsese cu ajutorul învățăturii sale o însemnată mișcare religioasă, în sânul poporului! Noi n'am aveà însă trimbițile de aur ale cuvântului, n'am aveà evanghelii, cari să anunțe unei lumi întregi vestea luminoasă a mântuirii; noi n'am aveà apostoli, cari să împrăștie minunea până la marginile pământului; cari să se ducă fără preget în toate țările cunoscute și necunoscute și să întemeieze biserica. Creștinismul ar fi rămas numai un simplu nume, un simbol poate, dar nicicând nu s'ar fi putut așezà în locul templelor ruinate și părăsite, temelia solidă a unei tinere lumi, creștine. Tot ce ar fi însemnat o oarecare suflare de putere, în mișcarea aceea religioasă, s'ar fi înăbușit palidă și stinsă, la picioarele încremenite și spălate cu sânge ale crucii...

Însă Hristos a înviat a treia zi din groapă! Minune a minunilor! Taina tainelor! O lume superioară, s'a pogorît în mijlocul acestei lumi văzute; s'a dat un nou punct de razim afară și deasupra acestei lumi terestre, unde se poate așezà pârghia, care smulge din cătușile ei această lume și concepția de vieață materială, ce-și are temelia numai dincoace, aici pe pământ... S'a rostit sentința dumnezeească asupra fiecărui cuvânt, asupra fiecărei fapte, asupra fiecărui suspin al fiului omenesc; săvârșitu-s'a împăcarea, care reînoește universul și omenirea prin legătura nouă cu Dumnezeu; s'a deschis o lume tinără de nădejdi, cătră care toți acei ce se frământă încă sceptici în împărăția morții privesc și aleargă cu încredere, știind că nu va lăsà capul trupul părăsit; și chiar și acei ce plâng și varsă lacrimi, nu mai pot plânge, ca unii ce n'au gustat păharul dulce al nădejdii! Căci regele vieții a deschis, prin învierea sa, pentru toți, cari cred în el, pentru toți cari se 'nchină și slăvesc învierea lui, calea vieții eterne... În zorii trandafirii ai unei frumoase dimineți de primă-

vară, din întâia zi a Sâmbetei, dela răsărit la apus, dela miazăzi la miazănoapte, a răsunat limpede, ca dintr'o fanfară, cuvântul aducător de solie veselă, de mângăere dulce, de nădejde plină de visuri de elan, cuvântul senin al vestirii vestirilor: *Hristos a înviat!*

Lângă această veste se adaoseră apoi ca fulgerul altele şi altele mai amănunţite, mai înveselitoare, dintre cari cea dintâi a fost: «mergeţi şi spuneţi ucenicilor, şi lui Petru». Dar oare cine s'o afle mai repede, decât chiar apostolii, şi între ei cine altul, decât Simon Petru, acel Petru, care se îndepărtase, lăpădându-se de trei ori, de mântuitorul său, şi pentru care siguranţa învierii, însemnà nu numai recâştigarea Domnului şi Mântuitorului pierdut, ci sentimentul vindecării şi al iertării celei mai mari greşeli săvârşite vreodată de el... Câtă gingăşie şi câtă poezie sfântă, împrăştie în universul întreg, la înălţarea sa din groapă, Mântuitorul, în faţa revărsatului bogat de zori al unei noui vieţi, atunci când mărturiseşte cu glasul blând dorinţa sa cea dintâi de a i se vestì învierea apostolilor şi lui Petru, căzutul, lui Petru cel plin de umilinţă şi ruşinat, până în adâncul măruntaelor sale!...

În cuvintele acestea: spuneţi apostolilor, eu găsesc că mai zace ascunsă încă şi o altă idee nouă. Un lucru trebuie accentuat cu deosebire totdeauna atunci când vorbim de înviere. Isus Hristos, n'a înviat şi n'a sfărâmat cătuşile mormântului numai pentru sine însuşi, ci el a înviat pentru toţi ai săi.

Acestui sentiment îi dă expresie şi poetul Vlahuţă, în poezia sa întitulată «Hristos a înviat»:

Voi toţi ce-aţi plâns în întunerec
Şi nimeni nu v'a mângâiat,
Din lunga voastră 'ngenunchere
Sculaţi. Hristos a înviat!...

Şi deşì Hristos nu intenţionează să pribegească din nou, din Galileea la Ierusalim, împreună cu ei, cum făcuse mai înainte, doreşte, totuş, să fie mereu în mijlocul apostolilor. O formă nouă de legătură şi comunism sufletesc, trebuie să-şi ia de-acum înainte începutul; trebuie să se întemeieze o societate, în care este însuşi el capul şi conducătorul apostolilor, Domnul preamărit în lumina fulgerătoare a celor dintâi raze purpurii ale dimineţii. Dacă până în clipa aceasta el a fost numai învăţătorul, care rătăcea povestind, cu ceata celor doisprezece, de-aci înainte

doreşte să fie Mântuitorul, care *vieţueşte* în cei mântuiţi, prin învierea sa! Dacă până în clipa aceasta el a fost numai simbolul celor ce-i vor urmà, de-acì înainte el se va schimbà în capul şi conducătorul viu, a cărui forţă vitală pătrunde şi dă vieaţă tuturor părţilor aceluiaş corp, aceluiaş suflet. Această pătrundere a vieţii în toate membrele trupului, este procesul, prin care se formează societatea creştină; societatea acelora, care se umplu şi sunt purtaţi de forţa şi de duhul viului Isus, — este ***biserica***. Ea nu-i altceva decât ***renaşterea*** învierii lui Hristos în toţi membrii trupului său, şi dimpreună cu el, înviatul din morţi, răsare şi ea biruitoare, senină şi plină de maiestate, din adâncul sumbru al mormântului de pe ţarina olarului. *Iar sf. **Paşti**, **sunt*** ziua ***botezului ei de foc***, în care şi-a primit numele, destinaţia, şi calea, ce are s'o urmeze nestrămutat în cursul veacurilor. N'a existat om şi nu există nici azi, care să înăbuşe aceea ce-a poruncit Isus să se vestească! Dacă vom urmărì calea evoluţiei şi a progresului ce a făcut-o biserica la câteva săptămâni după înviere, vom observà că acelaş Petru, căruia trebuià să i se vestească învierea chiar la porunca Domnului, cutează, cu toată oprelişţea şi ameninţarea soborului, să vorbească despre acest nume în felul următor: «noi nu putem lăsà să nu vorbim despre aceea ce-am auzit şi-am văzut». Aceea ce formează tonul fundamental al întregei propoveduiri apostoleşti, este numai împlinirea energică a poruncei: mergeţi şi spuneţi apostolilor! Apostolii nu răspândesc învăţătura Domnului lor, nu vestesc patimile şi moartea lui nevinovată, nici nu predică o învăţătură despre Domnul, — ci, ei păşesc în faţa lumii ca nişte martori convinşi ai învierii lui! Astfel obicinuesc să se şi numească ei pe sine. Numai cine este un martor convins al învierii, poate să fie şi un apostol. Mărturisirea limpede a puterii învierii lui Isus, înviatul din morţi, înfiripà odinioară tinăra societate, biruià potrivnicii, şi sdrobià rezistenţa îndoelnicilor. Introducerea vieţii celui înviat, în sufletul apostolilor săi, care-i învaţă prin pilda sa să ducă o vieaţă sfântă, şi să moară chiar când e nevoe, cu zimbetul pe buze, înseamnă totodată şi biruirea acestei lumi a egoismului şi desnădejdii, şi vestejirea completă a păgânismului putred, cu toţi zeii şi cultul său estetic...

Şi dacă mai ţinem şi azi, după optsprezece veacuri, să sprijinim cândva şi undeva biserica lui Hristos, trebuie s'o facem numai în virtutea acestei porunci; să-l vestim pe Mântuitorul reînviat, şi să fim atât cu vorba cât şi prin faptă, martorii învierii sale! Intregul nostru Creştinism, în fond nu-i altceva nici azi, decât o continuă reînoire şi adâncire a vieţii lui Isus în noi, şi pentru aceea noi n'avem altă problemă de rezolvit, decât neîntrerupta mărturisire a vieţii lui, în inima noastră. «Nu sunt eu cel ce vieţuesc, ci Hristos care se află în mine», zise apostolul Pavel. Ori şi câte învăţături frumoase ale lui sau despre el le-am predică, acelea vor lăsà pe oameni reci şi indiferenţi; dar predicaţi odată frumseţea vieţii unui om viu, care poate mântuì suflete omeneşti; vestiţi-l în tot locul, la botez, ca pe Mântuitorul viu, în împărăţia căruia pot întrà copiii noştri, ca să-i binecuvinteze; predicaţi-l în faţa altarelor de cununie ca pe Domnul, al cărui cuvânt şi forţă poate luminà, poate înfrăţì inimile şi poate schimbà casele noastre în bisericile lui Dumnezeu; arătaţi-l pe marginile mormintelor, ca pe regele vieţii, care este însuşi învierea şi vieaţa, şi-a înălţat la lumină, din moarte, fiinţa sa netrecătoare; mărturisiţi-l mai mult decât cu vorbe, prin vieaţă şi fapte, în cari se reoglindeşte sufletul unei lumi superioare; trimbiţaţi-l în tot locul ca pe mântuitorul viu, — şi e posibil că omenirea se va împărţì atunci în grupa celor ce iubesc şi a celor ce urăsc, în aprobare şi contrazicere, dar de bunăseamă nu va mai rămâneà nimenea indiferent şi sceptic. Ridicaţi biserica pe piedestalul înalt unde i se cuvine să troneze, şi lărgiţi împărăţia ei cuprinzătoare! In felul acesta sărbarea învierii lui Isus, care este şi sărbarea înoirii, mai poate să aibă şi pentru noi un rost separat, iar pentru credinţă un puternic rezervoriu de forţă, avânt, în întâmpinarea celor două mii de ani de lupte şi biruinţe, cari au trecut peste aripile ei. Atunci vom pricepe pe deplin înţelesul simbolic, ce-l are dulcea noastră cântare strămoşească, cu care întâmpinăm în miez de noapte pe Isus, înaintea bisericii poleită cu pete strălucitoare de lumina vârtelniţilor, şi ascunzişuri de umbre, când izbucnim din toată inima: *Ziua învierii, popoarelor să ne luminăm!*

Dr. I. Broşu.

UNIREA BIHORULUI DIN 1737 NU E ADEVERITĂ ÎNCĂ.

In Nr. 16 din anul trecut al «Culturii Creştine» din Blaj, dl Tăşiedan, *în formă polemică face «câteva constatări»* la «Unirea Bihorului în 1737», ca răspuns «Revistei Teologice» din Sibiiu, care în anii 1907 şi 1908, tratase pentru prima dată mai pe larg, cu folosirea tuturor datelor cunoscute până aci, despre frământările bisericeşti româneşti dela început până la ivirea primului arhiereu unit.

Dl Tăşiedan a scris despre luptele aceste şi în 1909 în periodicul din Cluj «Răvaşul»; apoi în 1913, în nrii 2—3 şi 4 din «Cultura Creştină» încă se ocupă cu unirea din 1737. Nicăiri însă nu pomeneşte cu o cirtă măcar de cele publicate mai înainte în «Revista Teologică», măcar că în cursul studiului său lung adeseori i se îmbie bun prilej să rischeze câte-o flanconadă, spre a îndreptà, eventual a şi ridiculizà pretinsele «greşeli» şi «aserţiuni ieftine», «certate cu adevărul şi cu bunul simţ».[1]

Criticul meu, dl Tăşiedan, ori a cunoscut ori nu a cunoscut celece am scris în «Revista Teologică» despre luptele bisericeşti din Bihor. Dacă stă alternativa a doua, e caracteristic pentru dânsul, că discută «per longum et latum» trecutul bisericii româneşti bihorene, fără să cunoască prima încercare ce s'a făcut în româneşte de a tratà această chestiune. Sau d-l Tăşiedan a avut cunoştinţă despre scrierea lui Gruia, însă nu a aflat cu cale a se folosì de ea, ori a o combate. Aferim! In Ianuarie — Februarie 1913 nu o pomeniţi de fel, atunci adecă nu, când «ex professo» vă ocupaţi cu harţele bihorene din 1731, şi peste o jumătate de an şi mai bine, pe când icoanele zugrăvite se spălăcesc binişor, jertfiţi chiar un studiu a parte spre a dăscălì pe Gruia, care «trage la îndoială, ori primeşte cu multe rezerve, unele date — stabilite de autori catolici, — cari favorizează biserica catolică».[2]

Când în anii 1907 şi 1908, am examinat trecutul bisericilor româneşti, din patria legendarului Menmorut, nu am avut cunoştinţă de sumarul comisiei din 1737, descoperit numai ulterior; deci d-l critic Tăşiedan, nu îmi poate judecà studiul meu în nex cu acest act!

Altcum chiar şi după combinarea acestui act, — cum se va vedeà mai la vale, fondul chestiunii rămâne neschimbat. Reazumarea finală, învăţăturile singuraticelor capitole şi peste tot constatările şi afirmările mele de până acì, rămân aceleaşi. Mai ales îndoeala mare, cu privire la unirea faptică din 1737 a Bihorului, rămâne şi pe mai departe! Pe d-l recensent apoi, în articolul din Nr. 16 al «Cult. Creştine» numai aceasta unire îl preocupă: aşa şi eu aici şi acum numai singur acest obiect îl discut.

Urmând autorilor vechi, în combinare cu Bunyitay şi luând de bază patenta lui Carol VI. din 1 Martie 1735, recunosc, că am greşit, susţinând,

---

[1] Cuvintele dintre ghimele sunt ale criticii dlui *Tăşiedan* pg. 489.

[2] Vorbele d-lui Tăşiedan.

că comisiunea s'a întrunit deja în 1735. N'are însă drept d-l Tăşiedan, când zice, că şi Şaguna ar învăţà aşa. Şaguna greşeşte în aceea, că susţine două *diverse* comisiuni sau anchete, una în 1735 (împărătească) şi alta (guvernală) în 1737[1] pe când în realitate a fost una, care s'a întrunit şi a lucrat numai în primăvara anului 1737. Eu şi autorii ceialalţi credeam, că ancheta se deschisese în 1735 şi s'a mântuit numai în 1737.[2]

Prea uşor am putut cădeà în această greşală, căci patenta lui Carol III. pentru învestigaţie, s'a liberat în Mărţişor 1735 şi amintita comisiune, cum azi bine se ştie, numai meşteşugit şi-a tot amânat întrunirea. Mai considerând apoi şi aceea, că *în 1736, la comitat* în adevăr s'au ţinut cercetări în contra unor preoţi ortodocşi.[3] greşala fù aproape inevitabilă.

N'are drept criticul meu, când îmi spune, că lucrând după Bunyitay, am uzat de el în traducerea românească.

N'am avut lipsă de traducerea aceasta, pe care dealtcum am cunoscut-o bine şi am şi relevat-o,[4] ştiu ungureşte şi pe Bunyitay l-am avut în original. Cumcă originalul l-am folosit, se vădeşte de tot lămurit, căci l-am citat de nenumărate ori totdeauna după pagină şi eventual şi cu notele subliniare. In traducerea lui Roşu nu sunt indicate paginile.

La nevoe pot dovedì cu 3 membri ai clerului unit — toţi distinşi cărturari — dela cari am împrumutat broşura lui Bunyitay, că e plină de notiţe şi alte indicii, făcute în anii 1907—8 şi că acele însemnări se văd apriat că au trecut în textul studiilor din «Rev. Teologică» a anilor 1907—8.

Iată cum mă suspectează dl Tăşiedanu, de folosirea traducerii din vorbă:

«In *sumedenia* (bre, bre) de articoli, cari sunt rezumatul scrierilor autorilor catolici: Ardelean, Selăgian, Muntean, Boroş, Nilles *şi Bunyitay, şi cu deosebire a celui din urmă, în traducerea emeritului profesor* Roşu, istoricul «R. T.» dl Gruia, primeşte de bani buni toate greşelile acestuia».[5]

Ale cui greşeli le primeşte Gruia, ale lui Bunyitay ori ale lui Roşu? Roşu nu a făcut nici o greşală, căci nu a combinat nimic, a tradus pur şi simplu pe Bunyitay. Dar nici Bunyitay nu a greşit în punctul judecării unirii, din 1737. Bunyitay aici e în plin acord cu dl Tăşiedan, cu toate că dânsul nu cunoşteà încă actul descoperit de dl Tăşiedan. Bunyitay — pe baza memorialului *ms.* a lui Forgách, vicar, apoi episcop latin de Orade — crede, că la comisiunea din 1737, biruinţa a fost pe partea

---

[1] *Şaguna* «Ist. bis. ort.» 1860 II. v. p. 221; 223 şi 224. Ca Şaguna crede şi Dr. Il. *Puşcariu* «Manual de Ist. biser. române ortodoxe» Sibiiu 1903 pg. 91 *Tăşiedan* pg. 490. E de neînţeles însă, cum de d-l Nicolae *Firu* (care scrie dupăce studiile dlui Tăşiedan au apărut deja) încă pomeneşte de două comisiuni diverze, din 1735 şi 1737, în opul său «Biserica ort. română din Bihor în luptă cu unirea 1700—1750» Caransebeş 1913 pg. 50 şi 52—53. Firu le crede pe ambele comisiuni împărăteşti.

[2] «Revista Teologică» Sibiiu 1907 p. 134 ex. 1908 pg. 99 şi 158. *Selăjan* 56, *Bunyitay* 49, 50 şi 65, *Muntean* Şematism din 1864 pg. 17.

[3] *Firu* l. c. 52 nota 2.

[4] «Revista Teologică» 1907 p. 239 nota 2.

[5] *Tăşiedan* pg. 489 în «Cultura Creştină», Blaj, 1913 Nr. 16. Sublinierile sunt de mine.

uniţilor, mai unindu-se adecă în acest an şi alte 147 sate, cu 178 preoţi, cari cu 9 ani mai nainte trecuseră la ortodoxie şi aşa vicarului Forgách «i se dădu satisfacţia strălucită», adauge Bunyitay. In împrejurările acestea episcopul Isaia Antonovits s'a retras din Bihor «...erre az aradi vladika is kivonul Biharvármegyéből».[1]

Bunyitay deci ştie, că uniţii cu mult covârşesc cu numărul pe cei neuniţi, nu ştie însă preciză aceasta proporţie numerică.[2]

Nu o ştie nici dl Tăşiedan cu toate că are la mână sumarul anchetei. Nu a ştiut-o odinioară cineva, nici vor putea-o ştì cândva muritorii; nu, pentrucă, cum se zice în Bihor, a hol nincs ne keresd.

Acuma, dacă Bunyitay în punctul unirii din 1737, e de aceiaş părere ca şi dl Tăşiedan, iară Gruia numai pe lângă unele cautele se alătură părerii lui Bunyitay, întrebăm, cari ar fi «toate greşelile» lui Bunyitay asumate de Gruia? In punctul acesta dl Tăşiedan urmează lui Bunyitay greşitul şi dânsul nu greşeşte. Gruia nu urmează lui Bunyitay şi el totuşi greşeşte?

Adauge apoi dl recensent: «şi în urmă voind să facă pe independentul, (adecă Gruia voeşte) rischează şi el însuşi o seamă de aserţiuni certate cu adevărul şi cu bunul simţ».

Cari ar fi aserţiunile certate cu adevărul, plane cu bunul simţ, nu le scoate în relief dl Tăşiedan, în comunicatul închinat mie, şi aşa nu îmi dă chip să le cunosc, apăr, eventual să le retractez.

Ca un fel de întroducere la sumarul anchetei scrie dl Tăşiedan:

«Faţă cu aserţiunile atât de ieftine ale dlui Gruia, îmi iau voia ca pe baza documentelor descoperite în arhivul cottului Bihor, se susţin toate aserţiunile, nedocumentate de mai sus amintiţii scriitori».

Sintaxă din «ţara lui Pap János»! Pasajul acesta are două înţelesuri. Unul, că dl Tăşiedan are vederi opuse celoralalţi autori, altul, că dsa se uneşte cu spusele lor şi le şi dovedeşte cu probe, ce dânşii nu au făcut.

Inţelesul din urmă pare mai verosimil.

Sumarul comisiunei publicat de dl Tăşiedan, nu e înzestrat cu criterile autenticităţii. Nu poartă adecă, ca act original, iscălirile celor competenţi. De cumva ar fi o prescriere fidelă, ar trebuì să aibă obicinuita clauzulă a autentificării. Cel puţin dl censor Tăşiedan, nu ni-o spune asta în articolul său.[3]

Act original cu greu credem să fie documentul din vorbă, căci actul original, dresat la faţa locului prin comisiunea examinătoare, conform instrucţiunii maiestatice aveà să se aşeze şi păstreze nu la comitat, ci la consiliul locotenenţial.[4]

---

[1] *Bunyitay*, o. c. 50 şi 62.
[2] «Revista Teologică», 1907. 158.
[3] «Cultura Creştină», 1913 pg. 491—502.
[4] Ibidinem 113.

Dacă hârtia din chestiune e numai o simplă prescriere «pro domo sua», ori chiar vr'o maculatură, atunci în o cauză îndoelnică, cum e aceea ce ne priveşte, nu are nici o importanţă.

Dar admiţând chiar, că actul despomenit, e o prescriere autentificată oficios, totuş nici pe departe nu e în stare să adeverească, cumcă satele înşirate acolo de fapt au îmbrăţoşat unirea!

Ordinul mai înalt categoric normează că:

«Cu ocaziunea investigaţiei vor luà parte preotul local, judele comunal, precum şi dintre sătenii mai pricepuţi 4 ori 6 juraţi, — după mărimea comunei».[1]

La actul menţionat occură 121 de enorii, cari fură cercetate.

Preoţii se înfăţoşază înaintea comisiunii şi se pomenesc în act numai în 19 parohii. Anume: Vaşcău, Lunca, Carpeneţ, Şegheşti, Câmpenii-de-jos, Câmpenii-de-sus, Fânaţe, Săldăbaj, Suplac, Ursad, Dumbraviţa-de-sus, Chishasa, Cărăsău, Peteoga, Cociuba, Berecheni, Savaieu, Nagykér şi Topliţa-Carand.

Deci dară din 102 sate preoţii nu s'au înfăţoşat. In sumar nu se spune de ce a absentat preoţimea. Combinând însă cu celelalte anchete din 1727 şi 1756, ce s'au mai ţinut în Bihor, în cauza unirii, ne încredinţăm că, preoţimea care erà din popor şi după popor trăià, de aceea nu se prezentà la comisiuni, fiindcă se temeà de popor şi poporul când nu lăsà pe preot să meargă la anchete, totdeauna erà pe partea vlădichii dela Arad! Astfel apoi în acestea *102 comunităţi unirea pe lângă aceea, că nu e reală nu e nici formală*, de vremece preoţii nu s'au declarat şi nu s'au prezentat înaintea comisiunei, dupăcum adecă se poruncise!

Patenta din 1 Martie 1735, a împăratului Carol III-lea, dupăcum văzurăm, pentru legitimitatea şi formalitatea unirii pretindeà ca, pe lângă preot şi primar, din fiecare sat să se mai declare încă alţi 4—6 fruntaşi, după mărimea populaţiei din sat.

Din satele mai mari deci trebuià să se prezinteze 8 persoane, din cele mici 6. Din nici un sat însă nu s'a ajuns la recordul de 8 inşi. Din două sate au fost câte 7: Sântandraş şi Groşi-Bârzeşti, însă le lipsesc preoţii. Cei din Sântandraş aduc şi plenipotenţă alăturată la dozar sub g.

Din patru sate au fost câte 6 inşi: Chişcău, Cusuiuş, Josan, Gurbeşti cu Remetea şi Alpare, dar fără preoţi. Din Cusuiuş şi Alpare se aduc şi plenipotenţe, alăturate sub f. şi z.

Din 8 sate au venit câte 5: Poienii-de-sus, Burda, Curăţele, Beiuşele, Căbeşti, Tăgădau cu Cumaneşti, Volani cu Pocluşa şi Beliu. Din Beliu aduc plenipotenţe sub c. c. Nici dintr'un loc însă nu au venit preoţii!

Din 2 locuri, Leheceni, Ciontahaza cu Boghiu, nu vine nime. La Leheceni cu toate astea se face nota «că pentru aceea se prezentează *atât de puţini deputaţi*, căci cu o cale dela datornici se execvează şi contribuţia restantă».

---

[1] Totacoloşi.

Din 2 sate: Vaşcău şi Cârpenet, pe lângă preoţi se înfăţişează numai câte un credincios. La Vaşcău se zice, că preotul cu poporeanul său Gheorghe Cârlan, jurat, *au plenipotenţă în numele întregii comunităţi(?)*. Despre pretinsa procură însă nu se află indicare la acte, cum se face la alte sate, unde în adevăr a fost astfel de înscris. Apoi doi inşi nu e obicei să formeze o deputaţie, tres faciunt collegium.

In 9 locuri occură numai un suflet de om: Varzarul-de-jos, Călugări, Sohodol, Sălişte, Rieni, Zăvoeni, Petros, Tărcăiţa şi Hodişa. Din Hodişa s'a adus şi plenipotenţă sub c. t. u.

In 2 locuri s'au înfăţişat numai preoţii, în Câmpenii-de-sus şi Topliţa Carand.

Din 25 locuri au venit numai câte 2, (zi: doi) creştini uniţi, în: Băreşti, Şust, Hatar, Sârbeşti, Vărzarul-de-sus, Poiana, Coleşti, Crişţior (aceştia au şi procură dela alţi săteni) Briheni, Ştei, Segheşti (aici pe lângă doi reprezentanţi e de faţă şi preotul) Poienii-de-jos, Valea neagră-de-sus, Broşti, Cărbunari, Budureasa, Cresuia, Talp, Fizeghi, Merce, Şoim, Sânmicluş, Căpâlnă, Forosâg, Dumbrăvicioara şi Călacea.

Restul de parohii de unde s'au prezentat câte trei, e 33 şi din 27 locuri au venit câte 4 inşi. Din unele locuri, cum am arătat, au venit şi preoţii, iarăş din altele s'au adus plenipotenţe şi, în fine, din foarte puţine locuri au venit şi preoţii şi s'au adus şi plenipotenţe, înţelegem comunităţile de unde au venit 3—4 reprezentanţi.

Plenipotenţiale au adus 17 sate; Crişţior, Herşeşti, Drăgăneşti, Mizieş, Cusuiuş, Iosani-Forău, Săldăbaj cu Selişte, Suplac, Ursad, Dumbrăviţa-de-sus, Cociuba, Hodişa, Şavaieu, Sânt-andraş, Alpare, Nagykér şi Beliu. Deci din 104 comune lipsesc procurele, sau plinipotenţele, cum le numesc Românii ungureni. Cum văzurăm mai sus din 102 comune lipsesc preoţii.

Dl Tăşiedan în examinarea d-sale anterioară[1] înşiră 140 de sate (nu ca şi în actul de acum, unde se cuprind numai 121) cari au îmbrăţişat unirea la 1737. Tot acolo se spuneà, că cu depărtarea episcopului arădan din comisiune, la 11 Martie 1737, acea comisiune, la sfatul comitatului, şi-a întrerupt lucrările până la 12 April 1737, când iarăşi le-a început.

În actul publicat acum însă cercetările se sfârşesc cu ziua de 12 Martie 1737; apoi e cercetare în 12 Martie 1737, pe când, după cele spuse de dl Tăşiedan la pag. 114, din 11 Martie până la 12 Aprilie comisiunea ar fi pauzat! Se impune o lămuririle oarecare! Altcum, în icoanele dlui Tăşiedan, atât între sine considerate, cât şi laolaltă cu ale altor scriitori de până acì, se mai află unele umbre, cari cer lumină[2]. Acum nu le privim, căci ne ajunge ceaţa din jurul comisiunei din 1737.

[1] «Cultura creştină» 1913 Nr. 4 pag. 114–115.

[2] Dl *N. Firu* o. c întregeşte unele, combate şi corege altele din: datele, examinările şi combinările dlui Tăşiedan.

În cercetările mele prime nu am afirmat, dar nici nu am contestat unirea Bihorului din 1737. N'am avut probe tari şi suficiente pentru vreo hotărîre definitivă, cum n'am nici azi «res adhuc sub judice est.» Mai trebuie date şi raţionări pro şi contra. Actul învocat de dl Tăşiedan, cum văzurăm, n'are darul de a decide chestiunea controversată şi totuşi ne asigurează un aprig cenzor al lucrărilor dlui Tăşiedan,[1] că chiar pe baza acestei hârtii comisiunea a îndrăznit să vestească guvernul, «că în Bihor nu se află nici un schizmatic şi că numai unii preoţi schizmatici rămaşi fără credincioşi aţâţă poporul contra unirii şi să nu se supună la plătirea dijmei.»

Se pare aproape cu neputinţă, că în 1737 afară de 42 sate să se fi unit întreg Bihorul, când ştim pozitiv, că la anul vlădica Aradului e în Orade unde hirotoneşte preoţi.[2] Dacă contingentul ortodoxiei ar fi fost aşa de neînsemnat în Bihor, vlădica Isaia, nu aveà plăcere să paradeze în mijlocul credincioşilor săi din Bihor, ci pofteà în tăcere pe candidaţii la preoţie din Bihor, să vină la rezidenţa lui din Arad.

Apoi încă una. Dacă ortodoxia a fi fost în 1737 aşa de dripită la pământ, *când* s'a sculat şi *cum* s'a întărit până într'atâta, încât dejà înainte de a trece şi numai un an şi jumătate, o vedem punând la cale mari meetinguri cu voia autorităţilor politice, unde terorizează pe uniţi, aduc norme şi dictează amende grele? Inţelegem adunarea dela sărbătoarea soborului sf. arhangel Gavriil, 13 Iulie st. v. 1739, ţinută cu mult sgomot în Lugoj (pe valea Crişului repede)[3] şi apoi alte asemenea adunări.

Bun bucuros recunosc hărnicia şi osteneala depusă de dl Tăşiedan întru zugrăvirea portretului din trecutul bisericii româneşti bihorene. Cu articolele d-sale din «Răvaşul» şi din «Cultura Creştină», istoriografia bisericească actuală are mare profit. Neasemănat mai mare aveà, dacă analiză şi publică datele descoperite de d-sa în nex, confrontare şi complectare cu cele cunoscute până acì. Ori îi deroagă aşa ceva? Absit! *Gruia.*

---

[1] *Firu* l. c. pg. 53 cu nota 2 confer. *Şaguna* «Ist. bis.» v. II. pag. 224.

[2] *Bunyitany* l. c. 62. «a mi által egy püspök leginkább kitüntheti lelki hatalmát et állása fényét: Várad-Velencén papokat szentelt.

[3] *Şaguna* ibid 224—225; în ediţia germană pag. 156 «Rev. Teol.» 1908 pag. 197. *Selegian* 56, *Muntean* 18, *Puşcariu* I, c. 89—90. *Firu* l. c. 53. *Bunyitay* 62.

UN SCRIITOR FRANCEZ DESPRE RELIGIUNE.

Hipolit *Taine*, unul dintre talentele cele mai profunde, efuzive şi autoritare, pe cari le-a avut generaţia abia apusă a Franţei, istoricul şi criticul literar ale cărei concepţii viguroase rezistă spiritului timpului nostru, într'o operă istorică a sa, întitulată *Originile Franţei contimporane*[1] face câteva consideraţiuni remarcabile asupra religiunei. Excelent sociolog, aceste consideraţii ale sale trebuiesc privite din laturea ce-o comportă sociologia. Ceeace nu însemnează că ştiinţa teologică ar disconsideră cercetări ştiinţifice asupra religiei din acest punct de vedere. Dimpotrivă: ajungerea la aceleaşi rezultate de recunoaştere a adevărului religios pe cari e edificată ştiinţa teologică, serveşte spre o mai adâncă fundamentare a acestei ştiinţe.

Consideraţiile de mai la vale sporesc în valoare cu atât mai mult cu cât ele sunt făcute de un scriitor din *neamul francez*, a cărui clasă intelectuală, dupăcum se svonià până deunăzi, ar fi cea mai «ateistă» dintre clasele de acelaş rang dela alte neamuri.

Taine atribuie naşterea Revoluţiei din 89 ruperei tradiţiei cu trecutul în Franţa, nimicirei factorilor organici ai vieţii sufleteşti franceze, cari sunt religia, statul, legea, obiceiul, adecă «organele vieţii morale şi practice» pentru a fi înlocuite cu principiile raţiunii suverane.

Nesocotirea bunurilor acestora, pe cari raţiunea omenească singură nu e în stare să le înlocuiască cu altele, a provocat în sufletul francez o desordine şi desechilibrare care, fatal, trebuià să ducă la revoluţie, ale cărei consecinţe le îndură şi azi Republica.

Iată aprecierile juste ale scriitorului Taine:

«Oamenii, după o mulţime de dibuiri şi cercetări, au sfârşit prin a experimentà o astfel de platformă de a trăi şi a cugetà, care erà singură acomodabilă situaţiei lor, cea mai practică dintre toate, cea mai binefăcătoare, şi regimul sau dogma care nouă azi ne pare o convenţiune arbitrară erà un factor al binelui public. Şi este şi azi; în trăsături largi, el este indispensabil, şi se poate afirmà cu certitudine, că, dacă într'o societate, prejudiţiile principale ar dispăreà în întregime, omul lipsit de legile precise pe cari i le-a acordat înţelepciunea sa de secole, va recădeà subit în stare de sălbătăcie şi va redeveni ceeace a fost la început — o fiară flămândă, vagabondă şi fugărită. Erà un timp când această moştenire (religia b. o.) lipsià, ba şi azi sunt noroade cărora le lipseşte în întregime.[2] A nu se înfruptà cu carne de om, a nu masacrà pe bătrânii inutili şi încurcă-lume, a nu se primejduì, a nu vinde şi căsăpì pe copii de cari nu se puteau

---

[1] *Les origines de la France contemporaine*, l'ancien régine (troisième édition). Paris, Hachette et Cie, 1876.

[2] Informaţie după Sir John Subbock, ale cărui «experimentări» pe tărâmul religiunii sunt găsite nefundate şi arbitrare. Popoare fără religie nu există.

ajută, femeia de a nu aveà decât un singur bărbat, a condamnà incestul şi moravurile contra naturii, a fi singurul proprietar recunoscut pe o anume moşie, a ascultà de simţul superior al ruşinii, umanităţii, cinstii, conştiinţii, — cari toate sunt experimentate, odinioară necunoscute, însă stabilite încetul cu încetul, — formau civilizaţia sufletelor. Noi recunoaştem valoarea acestor bunuri cari sunt indispensabile azi, şi mâne nu vor fi mai puţin indispensabile, pentrucă supuse cercetării şi examinării istorice ele se întrupează în noi ca o forţă ascunsă, care din o grămadă de brute a constituit societatea omenească.

«În general, cu cât o trebuinţă sufletească e mai universală şi mai veche, cu atât ea e mai întemeiată pe motive profunde, motive de fiziologie, higienă şi chibzuire socială».

«Dacă sunt motive valabile pentru a legitimà un obiceiu, desigur că cele mai superioare consacră religiunea».

«Graţie formei palpabile religiunea ajută omului să-şi alunge din conştiinţă suferinţele grele, poate să contrabalanseze egoismul natural, să-şi potolească impulsiunile nestăvilite ale pasiunilor brutale, să-şi edifice voinţa pentru abnegaţie şi devotament, să se stăpânească pe deplin pentru a se puteà pune în serviciul adevărului şi în serviciul semenilor, să-şi însuşească ascetismul martirilor, surorilor de caritate şi misionarilor. Astfel, în orice societate, religia este un organ al vieţii, preţios şi natural. Deoparte, oamenii au necesitate de ea pentru a li se da putinţa de a contemplà infinitul şi pentru a trăì bine; dacă ar lipsì, sufletul omenesc s'ar resimţì de un mare gol dureros şi ar procurà unora şi altora suferinţe. De altă parte, înzadar se vor trudì oamenii să-şi smulgă din piept sentimentul religios; mânile cari se apleacă asupra lui i vor atinge numai învălişul şi nu li se va supune decât printr'o operaţie sângeroasă; germenele său e cu mult mai puternic, decât să poată fi extirpat». (pp. 271—4).

Noi implorăm pe Cel de sus în nenumărate rânduri îndeosebi acum la zile mari mai cu ardoare, să scutească neamul nostru de astfel de «spirite necredincioase» cari să-i tulbure sufletul şi să-i pregătească dezastre...

Ion Clopoţel.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Câteva conferenţe, ţinute elevilor seminarului din Galaţi de diaconul *Gr. Popescu.* Un educator, cu înţelegere pentru problema educaţiei în seminarele din România îşi tipăreşte în broşură 7 conferenţe ţinute elevilor seminariali şi o cuvântare de sf. Ap. Andrei. Scrise clar şi convingător, amăsurat priceperii tinerimii, căreia se adresează, desigur îşi vor fi avut efectul binefăcător, şi se pot cetì cu folos şi de tinerimea unor seminare, cari îşi recrutează elevii din absolvenţi de liceu (gimnaziu), deşì acolo

elevii intră în seminar numai cu 4 clase. Povețele și îndrumările omului, cu dragoste către viitorii apostoli ai satelor de acolo, se potrivesc la fel și celor dela noi.

Intâia conferență răspunde la întrebarea: Ce să cetim și cum trebuie să cetim? Dacă la noi nu e cazul, ca jidani fără suflet să vânză pe stradă cărți ieftine, dar stricăcioase, se resimte adeseori și la tinerimea noastră lipsa de selecție în cărțile ce se cetesc, și desigur și la noi prea puțin se cetește cum trebuie, deși azi totuși elevii seminariali au îndrumători de mult preț în profesorii lor vrednici. In a doua se lămurește rostul muncii corporale fizice, pe lângă cea intelectuală, cari împreună sunt izvor de sănătate, lumină și mulțămire sufletească. A treia conferență stăruie asupra legăturii dintre școală și vieață. In școală și îndeosebi în internate sau seminare se pregătește individul pentru a-și înțelege bine rostul vieții mai târziu în societate. Școala, prin întocmirea vieții ei lăuntrice cultivă idealul social, prin studiile asupra trecutului neamului, urmărește îndeplinirea idealului național, și ajută formarea unui ideal cultural, și mai presus de aceste prin influința ce exercită, prin prefacerea, ordonarea și desvoltarea însușirilor sufletești și trupești cultivă idealul uman; ideale cari stăpânind sufletul, mintea și inima elevilor din școală, vor formà din ei oameni vrednici pentru vieață, îndeajuns înarmați pentru a prestà lupta vieții. Alte 2 conferențe sunt dări de seamă asupra scrierilor de-o puternică valoare educativă: «In slujbă adevărată» și «Pe urmele lui Hristos». Reasumatul vioi, ce se dă, face și pe cel ce nu s'a simțit îndemnat până acum să caute măcar în carte chipul ideal al preotului luptător, ori să trăiască clipe de o superioară vieață adevărat creștinească, — să cetească în întregime cărțile, asupra valorii cărora s'a insistat mult și în această revistă.

O altă conferință se silește să niveleze traiul rău, ce bântuie, se vede, și acolo între preot și învățător, arătând cum trebuie să trăiască și să se privească seminariștii cu normaliști, oricum se zice la noi, teologii cu pedagogii. Cu tot dreptul se face constatarea, că numai acolo se poate naște o vrăjmășie între cei doi factori conducători ai satelor, când nu sunt deloc pătrunși de menirea, ce au în satul lor, orică numai unul e conștient de rolul său, iar celalalt apucă pe căi streine. Sunt apoi câteva regule de purtare și bunăcuviință date într'altă conferință și broșura se încheie printr'o cuvântare rostită la sărbarea patronului seminarului Sf. Andreiu, asemenea cu frumoase îndemnuri către seminariști.

Intrucât broșura e presărată des cu povețe folositoare, se dau îndemnuri de însuflețire în apostolia sfântă a slujbei de preot, o recomand atențiunii elevilor seminariali, cari se gătesc pentru preoție. *p. m.*

*

Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc. Carte edată la inițiativa și sub îngrijirea d-lor: *Dr. Ilarion Pușcariu, Ioan de Preda, Dr. Lucian Borcia, Dr. Ioan Lupaș, Dr. Ioan Mateiu și Dr. Silviu Dragomir.* Sibiiu 1913. Prețul broș. cor. 4. Această

scriere e un demn răspuns ştiinţific, dat dlui G. Müller, arhivarul universităţii săseşti, care a publicat o scriere tendenţioasă şi jignitoare pentru drepturile Românilor de pe «Fundus regius». Asupra scopului lucrării ne lămureşte prefaţa datorită P. C. Sale păr. arhim. Dr. Ilarion Puşcariu. Dl Dr. Dragomir ne dă un temeinic studiu critic asupra chestiunii, urmează apoi o seamă de acte şi documente chemate să evidenţieze drepturile Românilor şi să înfrângă argumentele contrare ale scriitorului sas.

*

Infiinţarea capelei române din Paris, de Preotul *Econ. V. Pocitan.* Bucureşti 1913. Păr. V. Pocitan, binecunoscut ca autor al unui Compendiu de drept bisericesc, luând ocazie dela o călătorie ce-o făcuse la Paris, ne arată prin ale cui silinţe s'a înfiinţat capela românească din capitala Franţei. E bine scoasă la iveală personalitatea simpaticului arhimandrit *Iosafat,* cel dintâi preot al acelei capele.

*

Biblioteca poporală a Asociaţiunii. Unul dintre cele mai însemnate mijloace prin cari lucrează Asociaţiunea noastră la răspândirea învăţăturilor bune în popor, este Biblioteca poporală. In această publicaţie apar anual 10 broşuri şi un călindar, alcătuite pe înţelesul şi pentru trebuinţele poporului dela sate. Fiecare membru ajutător al Asociaţiunii capătă aceste broşuri pentru preţul foarte mic de 2 cor. In anul acesta au apărut până acum următoarele broşuri:

Povestea unei coroane de oţel, scrisă de marele nostru poet George Coşbuc.

Popa Tanda, frumoasa novelă de Ioan Slavici.

Emigrarea în America, scrisă de unul care a fost acolo

Indemnăm pe cetitorii noştri să sfătuiască pe săteni, ca să se înscrie în număr cât mai mare ca membri ajutători ai Asociaţiunii, ca în schimbul celor 2 cor. să primească folositoarea bibliotecă.

*

Din **„Biblioteca pentru toţi“** am primit următoarele numere:

Nr. 890 *Despre conjuraţia lui Catilina,* de C. C. Sallustius, trad. din latineşte de D. Priboianu şi N. Besnea.

Nr. 891—892 *Ţiganiada,* poemă eroi-comică în 12 cânturi, de I. Budai-Deleanu.

Nr. 895 *Farmacista,* de A. Cehov, trad. de locot. C. Sfat.

*

Chestiunea română în lumina dreptului public, de Dr. *Valer Moldovan.* Braşov 1914. Cuprinde o serie de articole publicate în «Gazeta Transilvaniei» şi potrivite pentru a ne orientà asupra situaţiei noastre politice.

CRONICĂ BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

Pentru cetitori!

Numărul acesta al „Revistei Teologice“ s'a trimis celor mai mulţi preoţi din întreaga noastră mitropolie, precum şi unor credincioşi mireni.

Toţi aceia *cari vor reţine* acest număr, *vor fi consideraţi ca abonaţi,* obligaţi să plătească costul abonamentului în decursul acestui an.

Aceia cari nu doresc să aboneze revista, sunt rugaţi *să o înapoieze în timpul cel mai scurt,* ca să ne putem orientà dela început asupra numărului exemplarelor în cari să tipărim revista.

În anii trecuţi s'au obicinuit unii cetitori să primească câteva numere la început şi apoi să ne retrimită revista, cauzându-ne prin aceasta cheltuieli mari şi greutăţi în administraţie.

Noi nu silim pe nimeni să ne aboneze revista, dar aşteptăm ca celce a primit-o să-şi facă datorinţa cu dreptate şi cu cinste. Am ţinut seamă că avem de-a face cu preoţi, de aceea am făcut apel la sentimentele de dreptate ale cetitorilor când ni-am cerut pretensiunile. De aici încolo însă, — o declarăm ca să se ştie de pe acum — vom întrebuinţà toate mijloacele legale pentru a aduce finanţele revistei în ordine, căci voim să-i asigurăm existenţa şi nu voim ca, din negligenţa unor cetitori, să fim siliţi să sistăm o publicaţie atât de necesară pentru clerul nostru.

Ştim că ceeace nu a plăcut cetitorilor noştri, a fost apariţia neregulată a revistei. *Promitem că acest inconvenient de aici înainte va încetà.* Până acum toate sarcinile le-am purtat subsemnatul, de aici înainte le voiu împărţi cu colegul meu *dl Dr. Silviu Dragomir,* care a avut bunăvoinţa de-a intrà în legături mai strânse cu redacţia noastră şi de-a primi să fie împreună lucrător al meu. Sperăm ca în timpul cel mai scurt să venim în rând cu apariţia revistei şi să publicăm totdeauna un material ales.

Pentru anul acesta anunţăm apariţia în revista noastră a unui foarte frumos studiu despre *Invierea Domnului,* apoi se va continuà studiul întrerupt în anii trecuţi: *In chestia reunirii bisericilor,* având de tratat încă despre primatul papal şi despre purcederea Duhului Sfânt. Vor apare şi alte articole de folos pentru fiecare preot, dar nu vom negligà nici partea practică-pastorală, în deosebi ne vom sili să publicăm predici potrivite pentru a se ceti şi poporului. Prin aceasta vrem să înlăturăm inconvenientul, ca preoţii noştri să aboneze reviste pentru predici străine de legea noastră.

Vom continuà să întregim şi „*Biblioteca bunului păstor*“ cu publicaţii folositoare. Ca al 6-lea număr al ei vom publicà *predici pentru toate Duminecile din postul Crăciunului,* traduse din *Sf. Ioan Gură de aur.*

Aceia dintre abonaţi, cari vor achità întreg costul abonamentului pe acest an până cel mai târziu la *1 Maiu st. v.* vor primi *gratuit,* ca premii:

1. *Predici pentru Duminecile postului Crăciunului,* traduse din *Sf Ioan Gură de aur;* şi

2. *Scepticismul religios,* studiu de *Dr. Nicolae Bălan.*

Ceice doresc să reflecteze la aceste scrieri, să facă uz de mandatul postal alăturat la acest număr al revistei şi să trimită costul abonamentului.

Dr. N. Bălan.

*

Există oameni pe planeta Marte? Această întrebare foarte interesantă o tratează profesorul *Dr. Plassmann* în al 13-lea număr al publicaţiei «Naturwissenschaftliche Zeitfragen». Examinând diferitele posibilităţi ajunge la concluzia, că foarte cu greu se poate admite că pe Marte ar fi existând oameni; ba, această hipoteză e aproape inadmisibilă. Compoziţia aerului, temperatura şi raporturile gravitaţiunii sunt foarte diferite de cele de pe pământ, aşa încât cu greu ne putem închipuì că pe Marte ar fi existând vreo vietate. Canalurile ce ar fi existând acolo, după părerea unor învăţaţi, nu trebuie să le explicăm ca pe nişte opere omeneşti. Asemenea canaluri nici nu există în realitate, ci numai nouă ni se pare că ar fi existând, de fapt însă sunt cine ştie ce formaţiuni la suprafaţa acelei planete.

*

Fost-a Goethe monist? Moniştii se provoacă cu predilecţie la autoritatea poetului Geothe în favorul monismului. Dar de tot cu nedreptul. Un cercetător atât de temeinic, cum este *Chamberlain,* ne spune, într'o scriere a sa despre Geothe (München, Brukman 1912), că concepţia despre lume a marelui poet nu are nimic comun cu monismul. La pagina 703 a scrierii sale Chamberlain zice: «Acum în fine înţelegem cu o exactitate convingătoare, că găsirea lui Dumnezeu *in herbis et lapidibus* (în ierburi şi pietri) nu are nici o singură notă comună cu panteismul, spinozismul şi monismul, căci la baza concepţiei lui Goethe despre lume stă ideea unei deosebiri între Dumnezeu şi natură». Celce vreà să cunoască religiunea lui Goethe, găseşte la Chamberlain lămuriri preţioase.

*

O istorisire veche despre potop. Asiriologul *Dr. Pöbel* consideră ca una dintre cele mai vechi istorisiri despre potop, pe cea găsită de curând in Nippur. Ea are următorul cuprins:

In timpul acela Nintu (zeitatea creatoare) se tânguià ca o femeie ce naşte. Sfânta Iştar se plângeà din pricina poporului. Enki se sfătuià cu

Anu şi Nintu ca să piardă neamul omenesc. In vremea aceea rege şi preot înalt în Şurupac erà Ziugidda, care aveà mare devotament faţă de zei şi le imploră ajutorul lor, proşternându-se la pământ cu smerenie; el comunicà în fiecare zi cu zei prin visuri şi îi conjurà în numele cerului şi pământului. Enki, care se cugetà cum să mântuiască neamul omenesc de pierzare, a poruncit regelui Ziugidda să se ducă la un izvor şi să asculte ce-i va şoptì acesta. Tot el îi spune regelui, care reprezintă pe Noe, că: «la porunca noastră (a zeilor) se vor trimite ploi multe, ca să nimicească neamul omenesc». O parte a tablei, pe care se va fi găsit probabil instrucţia ce-a primit-o Ziugidda de-a se mântuì, lipseşte; apoi urmează descrierea viforului care purtà în toate părţile corabia lui Ziugidda. Apoi «după şapte zile... a apărut zeul soarelui şi a împrăştiat lumină asupra ceriului şi pământului. Ziugidda a deschis coperişul corabiei sale şi astfel a intrat lumină înlăuntrul corăbiei. Viforul s'a liniştit şi apele au scăzut; Ziugidda se roagă zeilor şi le jertfeşte un bou, o oaie, şi încă ceva «cu un corn mare», dar numele acestui animal nu se spune. Rugăciunea lui e ascultată; omenimea capătă nemurire, pe care mai înainte nu o aveà, iar Ziugidda cu mari onoruri e transportat pe o insulă din golful persic, unde trăeşte ca într'un paradis.

Dr. Pöbel a găsit şi o listă cu numele alor zece regi, despre cari se zice că au domnit după potop, precum şi genealogia altor zece regi, cari au domnit dela creare până la potop, adecă într'un restimp de 432,000 de ani.

Tabla care conţine această istorisire despre potop a fost datată între anii 2500 şi 2000 î. d. H.

*

Un articol de D. A. Palmieri despre Filioque, apărut in revista *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, l-am publicat ca să arătăm cetitorilor cum priveşte chestiunea lui «Filioque» un teolog al vechilor catolici, cari s'au separat de biserica romană apuseană după sinodul vatican din 1870, fiindcă n'au voit să primească învăţătura despre infalibilitatea papei, dogmatizată de acel sinod. Cum vedem, în «Filioque» el nu vede exprimată decât trimiterea în timp a Fiului dela Tatăl, nu şi purcederea cea veşnică. Aşa interpretà pe «Filioque» încă în secl. al IX-lea Anastasie, bibliotecarul roman, de aceea n'a fost respins la început categoric de Răsăriteni. In înţelesul lui de astăzi, biserica ortodoxă îl respinge, fiindcă constitue o abatere dela doctrina revelată (ev. Ioan 15, 26). Formula învăţatului profesor Michaud nu o putem acceptà întocmai, i-am publicat însă articolul, ca să arătăm cum privesc şi alţii chestiunea aceasta controversată şi îndeosebi, cum o priveşte un teolog al vechilor catolici, cu cari împreună, prin anii 1874—75 au ţinut conferinţe pentru unirea bisericilor şi reprezentanţi de ai bisericilor ortodoxe. La conferenţa din a. 1875 ţinută în Bonn, au participat şi episcopii *Ghenadie al Râmnicului* şi *Melchisedec al Romanului*, ca reprezentanţi ai bisericii din România.

*

Biserică ortodoxă română în Ierusalim. In numărul trecut spusesem că există la Bucureşti un comitet, care colectează parale pentru zidirea unei biserici ortodoxe române în Ierusalim. In chestiunea aceasta mai găsim că pe lângă biserică, se va mai zidì şi o mănăstire pentru vreo 15 călugări şi o casă în care vor fi găzduiţi vizitatorii români.

Toate acestea vor fi construite în stil românesc, în felul mănăstirei Hurezi şi cu motive reproduse după arhitectura bisericii Trei Erarhi din Iaşi.

Fondurile de cari se dispune deocamdată pentru ridicarea acestor aşezăminte se compun din următoarele sume:

Donaţiunea Statului de 200.000 Lei, precum şi unele legate testamentare, donaţiuni şi subscripţii publice, care se ridică la câteva zeci de mii de Lei. Pentru o asemenea operă însă, care să cinstească ţara şi neamul va fi nevoie de mai multe sute de mii Lei.

Aci este locul să spunem că orice ofrande pentru acest scop măreţ trebuiesc trimise pe numele d-nei Maria general Poenaru, doamnă de onoare a M. S Reginei.

Trebuie să mai spunem că toate confesiunile creştine au la Ierusalim cele mai frumoase şi impunătoare aşezăminte. Fără îndoială, deci, că este de demnitatea ţării şi a neamului românesc să avem şi noi acolo asemenea aşezăminte, cât se va puteà mai prezentabile.

Comitetul a hotărît să trimită o delegaţiune din sânul său la Ierusalim, spre a cercetà locul pe care se va construì biserica şi celelalte aşezăminte şi a face demersurile trebuincioase pentru începerea lucrărilor.

Această delegaţiune se compune din P. C. Arhimandrit mitrofor Dionisie Simionescu, stareţul mănăstirii Sinaia, d-nii Dragomir Dimitrescu, profesor la facultatea de teologie, arhitect Ghica şi Teodor Burada din Iaşi.

Delegaţiunea va plecà la Ierusalim după Paşti. Arhimandritul Dionisie şi d-l Drag. Dimitrescu vor plecà mai înainte şi se vor oprì la Constantinopol spre a se prezentà patriarhului Ecumenic, căruia îi vor expune scopul urmărit de comitetul din Bucureşti, iar de acolo se vor întâlnì cu restul delegaţiunei şi îşi vor urmà călătoria până la Ierusalim.

Dorinţa comitetului este ca lucrările să se sfârşească complect până la 1916, iar biserica românească din Ierusalim să se sfinţească odată cu sărbătorirea măreaţă a jubileului de 50 ani de domnie glorioasă a M. S. Regelui.

Noi le dorim din toată inima cel mai desăvârşit succes şi să se realizeze întocmai cele proiectate de membrii comitetului.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date și indigitări tipiconale pe luna Aprilie 1914.

Utrenia în sfânta și luminata zi a paștilor. Preotul îmbrăcându-se în cele mai luminate odăjdii sub cântarea «Invierea ta Hristoase» cu icoana învierii cu evanghelia și cu cădelnița ese împreună cu tot poporul adunat din biserică și face încunjurarea, apoi așezându-se în fața tetrapodului pus la intrarea în biserică, pune pe el evanghelia și icoana învierii și'l cădește în forma crucii. Inceputul se face cu «Mărire sfintei și cei de o ființă și de vieață făcătoare și nedespărțitei Treimi». Cântă apoi preotul cântă singur troparul Paștilor. După stihurile «să învie Dumnezeu» «precum se stinge fumul» și celealalte, cântăreții cântă «Hristos a înviat din morți». Cântă după acestea preotul troparul Paștilor până la «și celor din mormânturi» de unde îl continuă cântăreții. După aceasta se face intrarea în biserică, cântându-se «Hristos a înviat» până atunci până când se așează fieștecare la locul lui. Preotul zice apoi ectenia cea mare de începere, după a cărei vosglas se începe imediat canonul Paștilor, așa că irmosul dintâiu al fieștecărei pesne fără stih îl cântă preotul, iar celelalte irmoase cu stihul «Hristos a înviat din morți», le cântă stranele. După fieștecare peasnă a canonului se face ectenie mică. La peasna a treia după ectenie se cântă pe melodia troparului glasului 4, ipacoiul «Venit-au mai nainte de dimineață», iar la peasna a 6-a condacul și icosul praznicului. To taici se cetește de 3 ori «Invierea lui Hristos văzând», și se cântă stihira «Inviind Isus din mormânt». — La peasna a 9-a nu se cântă «mărește suflete al meu», ci pripelele acestei pesne din Penticostariu. După sfelilnă, care se cântă de 3 ori, urmează hvalitele la cari se cântă 4 stihiri ale glasului 1 din Octoih și 4 stihiri a Paștilor din Penticostariu. «Mărire și acum» «Ziua învierii și să ne luminăm cu prăznuirea din Penticostariu. Se face după aceasta sărutarea evangheliei și a icoanei învierii, cari spre acest scop sunt puse pe Tetrapod și stranele cântă troparul «Hristos a înviat». După sărutare preotul cetește lin și spre înțeles cuvântul de învățătură a lui Ioan Gură de Aur, «De este cineva bine credincios». Se cântă apoi troparul lui Ioan Gură de Aur. «Din gura ta, ca niște lumină de foc strălucind darul» și după Ectenia «miluește-ne Dumnezeule» și a celor 6 cereri, preotul face Otpustul.

La liturghie. In loc de «Binecuvintează suflete al meu» înaintea lui «Unule Născut» și în loc de fericiri se cântă pripelele antifoanelor din Panticostariu. Irmosul Paștilor în loc de «cuvine-se cu adevărat», priceasna «cu trupul lui Hristos vă cuminecați». In loc de «Bine e cuvântat celce vine întru numele Domnului» și în loc de «Văzut-am lumina cea adevărată» «să se umple gurile noastre» și «fie numele Domnului» se cântă «Hristos a înviat din morți».

In sfânta și luminata zi a Paștilor la vecernie. După binecuvântarea preotului se zic stihurile și se cântă troparul Paștilor ca și la începutul utreniei. După Ectenia cea mare de începere, urmează «Doamne strigat-am» cu stihirile pe 6 dela glas 2 «Mărire» «Laudă de mântuire cântând» «și acum» «Trecut-a umbra legii», tot dela acest glas. Vohodul se face cu evanghelia. «Lumină lină» și prohimenul. «Cine este Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru» cu stihurile lui din Penticostariu. După evanghelie, urmează ectenia «să zicem toți» și imnul de sară «Invrednicește-ne Doamne». După al 2-lea vosglas al ecteniei celor 6 cereri se cântă stihoavna pe melodia antifonului glasului 2 cu stihirile paștilor pe melodia troparului glasului 5. După stihoavnă troparul Paștilor de 3 ori și otpustul dupăcum este indicat în Penticostar.

Luni în 7 Aprilie a doua zi de Paști la utrenie. Inceputul cu «Mărire sfintei și cei de o ființă și nedespărțitei Treimi» și cu cântarea troparului Paștilor și a stihurilor ca în ziua primă. După ectenia cea mare canonul așa, după cum s'a cântat în ziua primă. La hvalite se pun 4 stihiri ale glasului 2 și 4 stihiri ale Paștilor pe glas 5 cu «Mărire și acum» după doxologie urmează troparul «Hristos a înviat» și liturghia așa după cum s'a arătat în prima zi a paștilor.

Luni a doua zi de Paşti la vecernie. După binecuvântarea dela preot se cântă troparul Paştilor cu stihurile. Preotul zice ectenia cea mare de începere şi strana cântă Doamne strigat-am pe melodia glasului 3 cu 6 stihiri şi «mărire». «Ceice stăm cu nevrednicie în prea curata casa ta», «şi acum». «Cum să nu ne mirăm». După vohod «Lumină lină» şi prohimenul «Dumnezeul nostru în cer şi pe pământ toate câte a vrut a făcut» şi stihurile lui. Ectenia «să zicem toţi». «Invredniceşte-ne Doamne» «să plinim rugăciunile noastre» şi stihoavna cu stihira glasului 3 «Hristoase cela ce cu patima Ta» şi cu stihirile Paştilor şi otpustul.

Precum s'a făcut utrenia şi vecernia de Luni a 2-a zi de Paşti, aşa se face şi în celelalte zile a săptămânei luminate, numai glasurile se schimbă, Marţi fiind la rând glas 3, Miercuri glas 4, Joi glas 5, Vineri glas 6, Sâmbătă glas 8.

Sâmbătă 12 Aprilie la vecernie. Preotul dă binecuvântarea zicând: «Bine este cuvântat Dumnezeul nostru totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor». După amin, strana ceteşte psalmul de sara şi catisma prescrisă. După vosglasul ecteniei celei mari se cântă «Doamne strigat-am». Aici nimic nu se cântă din octoih sau din «mineiu» ci numai din Penticostariu. După «Mărire şi acum» la «Doamne strigat-am» se face vohod şi se ceteşte «Lumină lină» şi prohimenul de Sâmbătă sara. Celealalte părţi ale vecerniei ca de obiceiu; «Ectenia să zicem toţi» «Invredniceşte-ne Doamne», ectenia celor 6 cereri şi stihoavna Penticostarului cu «Mărire şi acum», «Iubitorule de oameni, mare şi neasemănată este mulţimea îndurărilor Tale» tot din Penticostar. «Acum slobozeşte» «Preasfântă Treime» «Tatăl nostru» şi troparul «Pecetluit fiind mormântul vieaţă din mormânt ai resărit» şi otpustul.

Dumineca în 13 Aprilie; Dumineca a doua după Paşti a Tomei. La utrenie. După binecuvântare «Hristos a înviat» de 3 ori; odată dela preot şi de 2 ori dela strane. Se cetesc psalmii de dimineaţă şi se zice ectenia cea mare de începere. După vosglas, pe melodia troparului glasului 7 «Dumnezeu este Domnul» de 4 ori şi însuş troparul acestei dumineci de 3 ori cu «Mărire şi acum».

După ectenia mică se cetesc stihologiile catismei şi se cântă seria primă de sedelne din Penticostar. După a II-a ectenie mică urmează seria a II-a a sedelnelor din Penticostar şi Polileul cu pripelele acestui praznic. Ectenie mică şi sedealna Polileului antifoanele glasului 4 dela sărbători şi prohimenul «Laudă Jerusalime pe Domnul». Evanghelia utreniei, «Invierea lui Hristos văzând» psalm 50. «Mărire» pentru rugăciunile apostolilor «şi acum» «Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu». Stihira glasului 6. «Inviind Isus din mormânt». Preotul zice ectenia «Mântueşte Doamne poporul tău» după a cărei vosglas strana cântă catavasiile Paştilor. La peasna a 3-a ipacoiul «Precum ai venit în mijlocul învăţăceilor Tăi Hristoase» iar la peasna a 6-a condacul şi icosul Penticostarului La peasna a 9-a nu cântăm «măreşte suflete al meu» ci pripelele canonului cu «Luminează-te» la sfârşitul lor. După ectenia mică «Sfânt este Domnul» şi sfetilna Penticostarului, cu «Mărire şi acum», «Astăzi primăvara miroseşte». La hvalite se cântă numai stihirile Penticostarului pe 4 cu «Mărire». După 8 zile dela scularea Ta» «şi acum». «Preabinecuvântată eşti» şi doxologia cea mare, ambele pe melodia troparului glasului 1.